

МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦЯ МОВЫ

Магілёў 2020

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Установа адукацыі
«МАГІЛЁЎСКИ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
імя А. А. КУЛЯШОВА»

МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦА МОВЫ

Матэрыялы лекцый

У трох частках

Частка 1

Аўтар-складальнік
А. В. Грышчанкова

Магілёў
МДУ імя А. А. Куляшова
2020

УДК 377.016:811.161.3(075.32)

ББК 74.1я72

М54

*Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета
МДУ імя А. А. Куляшова*

Рэцэнзент

выкладчык вышэйшай катэгорыі

С. В. Старавойтава

Методыка развіцця мовы : матэрыялы лекцый / у 3 ч. / аўтар-
М54 складальнік А. В. Грышчанкова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова,
2020. – Ч. 1. – 64 с.

ISBN 978-985-568-697-3

Дадзенае выданне мае тэарэтыка-практычную накіраванасць і прызначана для рэалізацыі патрабаванняў тыповой праграмы па вучэбнай дысцыпліне “Методыка развіцця мовы”. Яго мэта – раскрыць сістэму, змест і метады маўленчага развіцця дзяцей ранняга і дашкольнага ўзросту.

Адрасавана навучэнцам педагагічных каледжаў па спецыяльнасці “Дашкольная адукацыя”.

УДК 377.016:811.161.3(075.32)

ББК 74.1я72

ISBN 978-985-568-697-3-1

ISBN 978-985-568-696-6

© Грышчанкова А. В., складанне, 2020

© МДУ імя А. А. Куляшова, 2020

ПРАДМОВА

Развіццё маўлення – складаная галіна metodyкі роднай мовы. Авалодаць яе асновамі будучы педагог змога толькі тады, калі набудзе веды па развіцці маўлення дашкольнікаў, пазнаёміцца з псіхалагічнымі асаблівасцямі засваення дзецьмі мовы і маўлення, авалодае педагогічнымі тэхналогіямі.

Дадзенае выданне распрацавана ў адпаведнасці з праграмай па metodyцы развіцця мовы для педагогічных каледжаў і мае задачу дапамагчы навучэнцам засвоіць тэорыю навучання, авалодаць уменнямі правільна арганізоўваць вучэбна-выхаваўчы працэс і кіраваць пазнавальнай дзейнасцю дашкольнікаў.

Курс “Methodыка развіцця мовы. Частка 1” уключае лекцыйны матэрыял па трох раздзелах: “Родная мова ў сістэме дашкольнага выхавання”, “Methodыка развіцця маўлення дзяцей ранняга ўзросту”, “Methodыка слоўнікавай работы”.

Лекцыйны матэрыял прадстаўлены ў адпаведнасці з вучэбнымі тэмамі і пытаннямі, якія ў іх раскрываюцца.

Пры складанні дапаможніка ў якасці асноўнай літаратуры былі выкарыстаны падручнікі і вучэбныя дапаможнікі такіх аўтараў, як Н.С. Старжынская, Д.М. Дубініна, М.М. Аляксеева, В.І. Яшына і інш.

УВОДЗІНЫ

Мэты і задачы прадмета “Методыка развіцця мовы”

*Родная мова – гэта першая крыніца,
праз якую мы пазнаем жыццё
і навакольны свет.*

Я. Колас

Авалодванне роднай мовай, развіццё звязнага маўлення з’яўляецца адным з важнейшых набыткаў дзіцяці ў дашкольным узросце і разглядаецца ў сучаснай дашкольнай адукацыі як аснова навучання, развіцця і выхавання дзяцей.

Для рэалізацыі вялікіх магчымасцей дашкольнікаў работу па навучанні іх мове, развіцці маўлення неабходна весці на аснове навукова выверанай метадычнай сістэмы, якая ўлічвае ўзроставыя асаблівасці дзяцей, а таксама псіхалінгвістычныя аспекты блізкароднаснага двухмоўя.

Маўленне як прадмет навучання з’яўляецца аб’ектам даследавання ў методыцы, тут важна ўстанавіць, што ўяўляе сабой маўленне як від дзейнасці, як адбываецца працэс нараджэння і ўспрымання выказвання. Тэрмін “**развіццё маўлення**” педагагічны, ён мае адносіны да вучэбна-выхаваўчага працэсу, ён закранае і дзейнасць педагога, які развівае маўленне дашкольнікаў, і дзейнасць дзяцей, маўленне якіх развіваецца.

Методыка развіцця маўлення – гэта педагагічная навука, якая вывучае заканамернасці педагагічнай дзейнасці, накіраванай на фарміраванне, развіццё і ўдасканаленне маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту. Яна дае адказ на пытанні: для чаго вучыць? чаму вучыць? як вучыць? чаму трэба вучыць менавіта так?

Развіццё маўлення цесна звязана з лінгвістыкай, псіхалогіяй, педагогікай і іншымі навукамі. Так, напрыклад лінгвістыка вывучае звесткі пра тое, як дзіця “ўваходзіць” у родную мову, якія цяжкасці чакаюць яго на гэтым шляху, якое маўленчае развіццё лічыцца нармальным, якія адхіленні могуць быць у моўным развіцці дзіцяці пэўнага ўзросту.

Методыка развіцця маўлення абапіраецца на звесткі з псіхалогіі пра станаўленне маўлення ў дзяцей рознага ўзросту, заканамернасці засваення дзецьмі сістэмы моўных знакаў.

З педагагічнага пункту гледжання методыка высвятляе цяжкасці, якія ўзнікаюць у дзяцей пры авалоданні мовай, умовы і сродкі ўздзеяння на працэс фарміравання маўленчых уменняў і навыкаў.

Вылучаюць фундаментальныя і прыкладныя задачы.

Фундаментальныя задачы:

1) даследванне працэсаў авалодвання дзецьмі роднай мовай, маўленнем, працэсам моўных зносін;

2) вывучэнне заканамернасцей авалодвання роднай мовай;

3) вызначэнне прынцыпаў і метадаў навучання.

Прыкладныя задачы:

1) *чаму вучыць* – гэта пытанне зместу развіцця маўлення. Яно азначае, якія маўленчыя ўменні мы павінны сфарміраваць у дзяцей. Змест развіцця маўлення і навучання мове вызначаецца праграмай;

2) *як вучыць* – азначае, якія формы, метады, прыёмы, сродкі і пры якіх умовах трэба выкарыстоўваць для якаснага развіцця маўлення дзяцей;

3) *чаму так, а не інакш* – абгрунтаванне метадыкі развіцця маўлення: праверка існуючых праграм і метадычных рэкамендацый на практыцы.

Навучанне маўленню павінна ляжаць у аснове ўсёй сістэмы выхавання ў дзіцячым садзе. Таму метадыка развіцця маўлення цесна звязана з іншымі прыватнымі метадыкамі дашкольнай адукацыі: фізічнага выхавання, развіцця выяўленчай дзейнасці і г. д.

Метадыка развіцця маўлення ў дашкольнай адукацыі цесна звязана з метадыкай навучання роднай мове ў пачатковых класах, што забяспечвае пераемнасць у рабоце паміж дзіцячымі садамі і школамі.

Раздзел 1. РОДНАЯ МОВА Ў СІСТЭМЕ ДАШКОЛЬНАГА ВЫХАВАННЯ

Лекцыя 1. Паняцце маўлення. Функцыі маўлення

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

1.1. Паняцці “мова” і “маўленне”.

1.2. Функцыі маўлення.

1.1. Паняцці “мова” і “маўленне”.

Асноўнымі паняццямі metodyкі з’яўляюцца паняцці “**мова**” і “**маўленне**”.

У лінгвістыцы **мова** разумеецца як сістэма знакаў, правіл, якія дазваляюць пабудаваць маўленне.

Маўленне – гэта арганізаваны па законах мовы працэс выкарыстання моўных адзінак (слоў, сказаў і інш.) з мэтай перадачы пэўнага зместу, абмену думкамі і г. д. Маўленне – гэта самі зносіны, выражэнне думкі, кантакт паміж людзьмі.

Такім чынам мова – гэта сродак зносін у магчымасці, а маўленне – тая ж сродкі зносін у рэалізацыі.

Мова і маўленне ўзаемазвязаны і ўяўляюць сабой адзінае цэлае. Сувязь паміж мовай і маўленнем выражаецца ў тым, што мова як сродак зносін існуе да таго часу, пакуль на ёй гавораць.

1.2. Функцыі маўлення

Маўленне мае вялікае значэнне ў жыцці чалавека. Яно выконвае наступныя функцыі: камунікатыўную, мысліцельную, інфарматыўную, функцыю планавання, рэгулятыўную, сацыялізатарскую, экспрэсіўную, пабуджальную, эстэтычную і інш.

Асноўнай для дзіцяці функцыяй маўлення з’яўляецца **камунікатыўная** (мова з’яўляецца найважнейшым і ўнікальным сродкам узаемаадносін паміж людзьмі). Пагрэба ў зносінах з дарослымі і равеснікамі стымулюе далейшае развіццё маўлення дзіцяці. Але трэба памятаць, што маўленчае развіццё магчыма толькі ў зносінах з тымі дарослымі, якія далучаюць малога да мовы свайго грамадства.

Мова з’яўляецца таксама і сродкам **пазнання, мыслення** (яна забяспечвае магчымасць думаць і пазнаваць свет). Пашыраючы свае ўяўленні пра наваколле, прадметы, з’явы, дзіця засвойвае новыя словы, граматычныя формы. Знаёмячы з новымі словамі (назвамі прадметаў, з’яў і г. д.), неабходна, каб

дзіця засвойвала іх асэнсавана (*гэта аўтамабіль, гэта гадзіннік і г. д.*), а не запамінала механічна, не разумеючы іх значэння.

З ранняга дзяцінства мова выконвае для дзіцяці функцыю *рэгулятара* паводзін. Першыя словы, якія выконваюць гэтую функцыю, – *можна, трэба, нельга*, дзеясловы загаднага ладу – *хадзі, еш, дай* і інш. Аднак трэба памятаць, што дадзеныя словы павінны быць матываванымі, а не выступаць у якасці пагрозы. Толькі тады яны абуджаюць самасвядомасць дзіцяці, загартоўваюць яго волю, дысцыплінуюць.

У дашкольным узросце маўленне дзіцяці пачынае выконваць функцыю *планавання*. Спачатку дзіцяці толькі канстатуе дзеянне, якое адбылося (*Машына паехала*). Пазней маўленне набывае функцыі ўласнаплануючага дзеяння. На першым этапе ажыццяўляецца планаванне для іншых (дзіця, звяртаючыся да дарослага, называе сваё будучае дзеянне: *Мама, я буду гуляць з лялькай*); затым узнікае планаванне для сябе (прагаворвае ўголас, што будзе рабіць: *Я буду маляваць*); у дзіцяці можна заўважаць унутранае планаванне паводзін.

Родная мова, якой авалодваюць дзеці ў зносінах з дарослымі, з'яўляецца галоўным сродкам засваення культуры свайго народа, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці. У гэтым працяўляецца *сацыялізатарская функцыя* маўлення.

У складзе пазнавальнай функцыі вылучаюць *намінацыйную* – функцыя наймення прадметаў, з'яў рэчаіснасці і *эмацыйную* – функцыя выражэння эмоцый, пачуццяў, настрою.

Словы з'яўляюцца яшчэ і сродкам мастацкай творчасці. Таму з камунікатыўнай і пазнавальнай функцыямі звязана *эстэтычная, ці паэтычная*, сутнасць якой у здольнасці мовы ўздзейнічаць на пачуцці і думкі дзіцяці не толькі зместам, але і гучаннем.

Лекцыя 2. Задачы, змест і формы работы па развіцці маўлення дзяцей

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

- 2.1. Задачы і змест работы па развіцці маўлення дзяцей.
- 2.2. Змест, сродкі і формы развіцця маўлення дашкольнікаў.

2.1. Задачы і змест работы па развіцці маўлення дзяцей

Родная мова з'яўляецца значным сродкам засваення дзецьмі культуры свайго народа, фарміравання пачуцця нацыянальнай годнасці.

Навучанне роднай мове ў Беларусі ажыццяўляецца ў спецыфічнай сацыялінгвістычнай сітуацыі, якую можна характарызаваць, як руска-белару-

скае роднаснае двухмоўе, дзе беларуская мова толькі пачынае займаць месца, якое ёй належыць па праву.

Агульная задача маўленчага развіцця дашкольніка – навучыць дзіця карыстацца роднай мовай у жывых, непасрэдных зносінах з людзьмі.

З гэтай галоўнай задачы выцякаюць наступныя прыватныя задачы маўленчага развіцця дашкольнікаў:

1. Развіццё дыялагічнага (гутарковага) маўлення.

Дзіця неабходна вучыць слухаць і разумець маўленне, звернутае да яго, падтрымліваць размову, адказваць на пытанні, задаваць пытанні самому.

2. Фарміраванне звязнага маналагічнага маўлення.

Маналагічнае маўленне – гэта перадача складанага разгронутага зместу. Каб звязна расказаць пра што-небудзь, трэба ясна ўяўляць сабе аб’ект, пра які трэба расказаць, умець аналізаваць прадмет, вызначаць яго якасці і ўласцівасці. Гэта патрабуе ад дзіцяці ўмення будаваць складаныя сказы, выкарыстоўваць маўленныя сродкі (інтанацыю, лагічны націск) і інш.

3. Узбагачэнне і актывізацыя слоўніка.

Слоўнік дашкольнікаў фарміруецца ў цеснай сувязі з работай па ўзбагачэнню іх ведаў і ўяўленняў аб прадметах і з’явах рэчаіснасці. Слоўнікавая работа накіроўваецца на пашырэнне актыўнага слоўніка дзяцей і дасягнення правільнага разумення слоў на аснове паглыблення ведаў і ўяўленняў аб навакольным свеце. Звяртаецца вялікая ўвага на вылучэнне істотных якасцей і ўласцівасцей прадметаў і з’яў, правільнае абазначэнне іх адпаведнымі словамі. Праводзіцца работа па фарміраванню абагульняючых паняццяў, іх удакладненню (*стол, стул, ложкак = гэта мэбля*). Дзеці знаёмяцца з сінанімічнымі і антанімічнымі адносінамі паміж словамі, мнагазначнасцю слоў.

4. Удасканаленне граматычнай правільнасці маўлення.

Фарміраванне граматычнага ладу маўлення прадугледжвае работу па трох напрамках:

- развіццё ўменняў змяняць словы па формах (назоўнікі па склонах, ліках; дзеясловы па асобах і часах і г. д.);
- развіццё ўмення будаваць сказы розных тыпаў;
- засваенне спосабаў утварэння новых слоў (назваў маладых жывёл, прафесій і інш.).

5. Выхаванне гукавой культуры маўлення.

Работа над выхаваннем гукавой культуры маўлення мае некалькі напрамкаў: развіццё артыкуляцыйнага апарату, фарміраванне правільнага вымаўлення слоў у адпаведнасці з моўнымі нормамаі, развіццё моўнага выдыху, адпрацоўка інтанацыйнай выразнасці маўлення, развіццё слыхавой увагі, фарміраванне фанематычнага і моўнага слыху.

6. Выхаванне любові і цікавасці да мастацкага слова.

Вырашэнне гэтай задачы дасягаецца праз азнаямленне дзяцей з мастацкай літаратурай, развіццё ў іх умення слухаць літаратурныя творы, аналізаваць іх, узнаўляць (пераказваць казкі і апавяданні, чытаць на памяць вершы).

7. Падрыхтоўка да навучання грамаце.

Падрыхтоўка да навучання грамаце уключае ў сябе навучанне дзяцей гукавому аналізу слова, азнаямленне іх са складовай будовай слова, з тым, што сказы складаюцца са слоў, і г. д. На гэтай аснове затым будзе ажыццяўляцца навучанне дзяцей чытанню і падрыхтоўка іх да авалодання пісьмом.

Для паспяховага вырашэння ўсіх задач развіцця маўлення неабходна працаваць пэўную сістэму работы, а таксама захоўваць пераемнасць пры пераходзе ад адной узроставай групы да другой.

2.2. Змест, сродкі і формы развіцця маўлення дашкольнікаў

Змест – гэта тое, што павінны засвоіць дзеці ў працэсе авалодвання моўнымі паняццямі і маўленнем.

Змест праграмы па развіцці маўлення дашкольнікаў вызначаецца базіснай праграмай дашкольнай адукацыі “Пралеска”. Згодна з ёй дзеці набываюць звесткі пра даступныя іх разуменню з’явы побыту, прыроды, працы і грамадскага жыцця нашай краіны.

Праграмныя патрабаванні рэалізуюцца ў жыцці пры дапамозе **сродкаў**.

Сродкі развіцця маўлення – гэта матэрыяльныя і матэрыялізаваныя аб’екты, якія выкарыстоўвае выхавальнік у працэсе развіцця маўлення дзяцей.

Да **матэрыяльных сродкаў** адносяцца: кнігі, нагляднасць, дыдактычны матэрыял, тэхнічныя сродкі і іншае абсталяванне.

Да **матэрыялізаваных сродкаў** адносяцца: мова, міміка, жэсты, розныя віды дзейнасці (*гульня, праца*).

У методыцы вылучаюць наступныя сродкі развіцця маўлення дзяцей:

- зносіны дарослых і дзяцей пад час розных відаў дзейнасці (гульнявой, бытавой, працоўнай);
- культурнае моўнае асяроддзе, маўленне выхавальніка;
- навучанне роднаму маўленню і мове на занятках;
- мастацкая літаратура;
- прырода і розныя віды мастацтва (выяўленчае, музыка, тэатр).

Форма – гэта спосаб арганізацыі працэса па развіцці маўлення.

Развіццё маўлення ў дашкольных установах ажыццяўляецца ў дзвюх формах: на спецыяльна арганізаваных занятках і ў штодзённым жыцці.

У штодзённым жыцці вылучаюць 2 шляхі развіцця маўлення дзяцей:

– арганізацыя дзейнасці дзяцей (*напрыклад, гульнявой*) з мэтай засваення неабходных маўленчых сродкаў (*напрыклад, для замацавання правільнага вымаўлення таго ці іншага гук*);

– падпарадкаванне зместу і формы зносін патрэбам рэгуляцыі паводзін выхаванцаў у рэжымных момантах, падчас прагулак, у іншых тыповых сітуацыях.

Навучанне роднай мове на занятках – гэта планамерны, мэтанакіраваны працэс развіцця пазнавальных здольнасцей дзяцей, засваення імі сістэмы элементарных ведаў пра навакольнае асяроддзе, фарміраванне маўленчых уменняў і навыкаў. Вылучаюць заняткі па азнаямленні з навакольным светам, па развіцці маўлення, па падрыхтоўцы да навучання грамаце.

Лекцыя 3. Метады і прыёмы развіцця маўлення

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

3.1. *Метады развіцця маўлення.*

3.2. *Прыёмы развіцця маўлення.*

3.1. Метады развіцця маўлення

Метад – гэта спосаб арганізацыі дзейнасці педагога і дзяцей, які садзейнічае фарміраванню ў апошніх маўленчых уменняў і навыкаў.

У дашкольнай дыдактыцы выдзяляюць тры групы метадаў:

- наглядныя,
- слоўныя,
- практычныя.

Наглядныя метады падзяляюцца на непасрэдныя і апасродкавыя.

Непасрэдныя метады – метады, якія даюць магчымасць назіраць аб’ект непасрэдна (назіранне, экскурсія, разгляданне прадметаў).

Апасродкаваныя метады выкарыстоўваюць, калі прадметы недаступны для непасрэднага назірання (*вяяўленчая нагляднасць: карціны, малюнкi, фотаздымкі, кінафільмы; дэманстрацыя мадэляў*).

Да **слоўных метадаў**, якія выкарыстоўваюцца ў дзіцячым садзе, адносяцца:

- завучванне на памяць;
- аповед;
- абагульняючая гутарка;
- чытанне мастацкіх твораў.

Практычныя метады накіраваны на выкарыстанне маўленчых уменняў і навыкаў і іх удасканаленне. Да іх адносяцца:

- дыдактычныя гульні;
- інсцэніроўкі;
- рухавыя гульні са слоўнымі прыгаворамі;
- канструяванне, маляванне, праца, мадэляванне і інш.;

- творчыя заняткі;
- словаўтваральныя сітуацыі;
- Праблемныя пытанні.

У залежнасці ад характару маўленчай і пазнаваўчай дзейнасці ўмоўна можна вылучыць **рэпрадуктыўныя і прадуктыўныя метады**.

Рэпрадуктыўныя метады заснаваны на ўзнаўленні маўленчага матэрыялу, на перайманні гатовых узораў (*пераказ блізка да тэксту, завучванне на памяць, гульні-драматызацыі па літаратурных творах*).

Прадуктыўныя метады накіраваны на навучанне дзяцей пабудове ўласных звязных выказванняў, развіццё маўленчай творчасці (*абагульняючая гутарка, расказванне, творчы пераказ, мадэляванне, творчыя заданні*).

У залежнасці ад задач развіцця маўлення вылучаюць метады слоўніковай работы, метады фарміравання граматычнага ладу маўлення, метады развіцця звязнага маўлення, метады працы над мастацкай літаратурай і інш.

3.2. Прыёмы развіцця маўлення

Кожны метады уяўляе сабой сукупнасць метадычных прыёмаў, якія дапамагаюць вырашаць дыдактычныя задачы (знаёміць з новым матэрыялам, замацоўваць уменні і навыкі, творча перапрацоўваць засвоены матэрыял).

Метадычныя прыёмы – гэта элементы метадаў, іх часткі.

Метадычныя прыёмы падзяляюцца на тры групы:

- слоўныя;
- наглядныя;
- гульнявыя.

Да слоўных прыёмаў адносяцца:

Маўленчы узор – правільная, загадзя прадуманая маўленчая дзейнасць выхавальніка (*вымаўленне гукі, слова, пабудова апаведу*).

Паўторнае прагаворванне – шматразовае наўмыснае паўтарэнне аднаго і таго ж гукі, слова, сказа з мэтай запамінавання. **Віды прагаворвання:** за педагогам, сумеснае, харавое.

Слоўныя практыкаванні – шматразовае выкарыстанне дзесцямі пэўных маўленчых уменняў і навыкаў. Ад прагаворвання адрозніваюцца большай часткай, варыянтнасцю, большай доляй самастойнасці дзяцей.

Тлумачэнне – раскрыццё сутнасці якой-небудзь з’явы або спосаба дзеяння.

Указанні – тлумачэнне, паведамленне дзецям спосабу дзеяння для дасягнення пэўнага выніку.

Ацэнка – разгорнутае матываванае меркаванне пра маўленчае выказванне дзіцяці. Яна павінна быць станоўчай. Памылкі выпраўляюцца тактоўна.

Пытанне – слоўны зварот, які патрабуе адказу. Пытанні бываюць *асноўныя* (канстатавальныя: хто? што? дзе? куды? і пошукавыя: чаму? навішта?) і *дапаможныя* (пытанні-падказкі).

Наглядныя прыёмы – паказ ілюстрацыйнага матэрыялу (малюнкаў, рухаў у гульнях і г. д.); паказ становішча органаў артыкуляцыі пры навучанні гукавымаўленню.

Гульнявыя прыёмы бываюць *слоўныя* (выкарыстанне жарту, загадкі пры тлумачэнні задання) і *наглядныя* (выкарыстанне гульнявых персанажаў, гульнявых рухаў).

Усе вышэй пералічаныя прыёмы (*слоўныя, наглядныя, гульнявыя*) адносяцца да прамых прыёмаў. Таксама прыёмы могуць быць ускосныя (*напамінанне, заўвага, падказка, парада*).

У рэальным педагагічным працэсе прыёмы выкарыстоўваюцца комплексна, у залежнасці ад мэты і задач, зместа занятку, узроўня падрыхтаванасці дзяцей, іх узроставых і індывідуальных асаблівасцей.

Лекцыя 4. Псіхалага-педагагічныя асновы навучання дашкольнікаў беларускай мове як другой

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

- 4.1. *Развіццё блізкароднага двухмоўя у дашкольнікаў.*
- 4.2. *Праблема метаду і метадыкі навучання беларускай мове.*
- 4.3. *Псіхалагічныя асаблівасці маўленчай дзейнасці дзяцей.*
- 4.4. *Развіццё маўлення ў розных формах зносін.*

4.1. Развіццё блізкароднага двухмоўя ў дашкольнікаў

Мова з'яўляецца ўніверсальным сродкам зносін паміж людзьмі, спосабам пазнання навакольнай рэчаіснасці, грамадска-гістарычнага вопыту чалавецтва.

Навучанне роднай мове ў Беларусі ажыццяўляецца ў спецыфічнай сацыялінгвістычнай сітуацыі, якую можна характарызаваць як руска-беларускае блізкароднаснае двухмоўе.

Для большасці маленькіх дзяцей першай мовай, якую яны чуюць ад родных, на якой яны вучацца размаўляць з маленства, думаць, уступаюць у зносіны з людзьмі, якія іх акружаюць, пазнаюць рэчаіснасць, з'яўляецца руская. Беларуская мова выступае для іх другой. У той жа час беларуская мова на думку грамадства – гэта нацыянальная родная мова беларускага народа. Таму неабходна, каб дзеці ёй валодалі.

Вялікую ролю па праблеме навучання дашкольнікаў беларускай мове ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму набылі работы такіх педагогаў, як Н.С. Старжынская і Д.М. Дубініна.

Дашкольны ўзрост – гэта перыяд, калі дзецям уласціва найбольшае чужае да моўных з’яў, таму важна выкарыстоўваць факт асаблівай “лінгвістычнай адоранасці” дзяцей ва ўзросце 4–7 гадоў.

Нягледзячы на тое, што з маленства большасць дашкольнікаў валодаюць рускай мовай, усёж-такі яны далучаюцца і да беларускай мовы: чуюць па радзі, тэлебачанні, у дзіцячым садзе. Большасць дзяцей дашкольнага ўзросту разумеюць беларускае маўленне, на слых могуць адрозніваць беларускую мову ад рускай, пазнаюць беларускія словы (*бацька, жонка і г. д.*)

Многія дзеці дыферэнцыруюць беларускія і рускія словы, якія маюць адно значэнне (*цыбуля і лук, бульба і картошка*), звяртаюць увагу на іх нязвыклае гучанне: “Знаеш, как по-белорусски носки? Такое смешное слово – *шкарпэткі!*”. Асабліва іх цікавяць міжмоўныя амонімы, значэнне каторых яны з задавальненнем тлумачаць адзін аднаму і бацькам (*дыван – диван, трусікі – трусики*).

Прыведзеныя факты сведчаць, што многія дашкольнікі праяўляюць цікавасць да беларускай мовы, але сапраўднай жыццёвай неабходнасці карыстацца беларускай мовай у штодзённым жыцці ў рускамоўных дзяцей няма. Ажыццяўляць зносіны, арганізоўваць сваю дзейнасць ім прасцей на рускай мове.

Неарганізаванае засваенне беларускай мовы прыводзіць да інтэрферэнцыі – “засмечанасці” мовы (пранікненне ў рускае маўленне беларусізмаў і ў беларускае – русізмаў). Напрыклад, дзеці кажуць: *сварила бурак (сварила свёклу), гуляць с папам (гуляць с папой)*. Пры гэтым дашкольнікі не заўважаюць сваіх памылак, у іх не фарміруецца моўнае чужае. З гэтага можна зрабіць вынік, што авалодаць правільным беларускім маўленнем рускамоўныя дашкольнікі могуць толькі пры спецыяльна арганізаваным мэтанакіраваным навучанні. Далучаць дашкольнікаў да роднага слова неабходна як мага раней.

4.2. Праблема метаду і методыкі навучання беларускай мове

Методыка беларускамоўнага развіцця дзяцей павінна грунтавацца на агульных прынцыпах развіцця маўлення дзяцей і ўлічваць асаблівасці засваення дашкольнікамі першай і другой мовы.

У традыцыйнай методыцы захоўваецца палажэнне аб тым, што ў дашкольным узросце родная мова засвойваецца шляхам пераймання маўлення дарослых, інтуітыўна. У аснове методыкі ляжыць шматразовае паўтарэнне і замацаванне. Дзеці слухаюць і паўтараюць словы, сказы на беларускай мове, завучваюць вершы, невялікія дыялогі, тэксты, якія потым разыгрываюць, пераказваюць і г. д. У аснове навучання ляжыць рэпрадукцыя, імітацыя маўлення дарослага. Гэта характэрна для дзяцей першага – першай паловы другога года жыцця. Дзеці ўжываюць тыя словы, якія яны чулі ад дарослых, пры тым не змяняючы іх форму (*Пачуўшы пытанне “Дзе кіска?”, дзіця адказвае: “Ма*

кіцька”. На просьбу: “Пакажы кіску” – дзіця, паказваючы пальчыкам на малюнак каўса: “Кіцьку, кіцьку”).

Пастунова дзіця, чуючы неаднаразова правільнае маўленне дарослага, быццам засвойвае, як трэба правільна казаць, але калі пачынае гаварыць, то зноў дапускае памылку. У наступны раз у яго атрымліваецца сказаць правільна. Такое самастойнае практыкаванне ў маўленні Л. Выгоцкі назваў “прамежкавая сістэма маўлення”. Гэта гаворыць аб наяўнасці ў дзяцей “моўнага пачуцця”.

Сучасныя навуковыя працы псіхологаў даказваюць, што развіццё маўлення дзяцей характарызуецца не толькі перайманнем узораў маўлення дарослага, неўсвядомленым засваеннем моўных норм, але і перш за ўсё развіццём у дзіцяці моўных абагульненняў і элементарнага асэнсавання імі моўных з’яў, у аснове якога ляжыць механізм аналогіі. Так, ужо ў двухгадовым узросце дзіця не імітуе, не пераймае гатовыя выказванні, а стварае свае па аналогіі з тымі, што яно чуе ад дарослых. Пры гэтым у мове дзяцей можна назіраць моўныя памылкі. Напрыклад, дзіця стварае слова *надуватель* (*насос*) па аналогіі з *строитель*, *водитель*; *Таніная хустка* (па аналогіі з *чырвоная*), *я маляваю* (па аналогіі з *гуляю*) і інш.

Такім чынам, у аснове развіцця маўлення ляжыць актыўны творчы працэс авалодання мовай. Аднак пры стыхійным маўленчым развіцці толькі некаторыя дзеці дасягаюць высокага ўзроўню. Таму фарміраванне маўленчых абагульненняў неабходна весці ў працэсе спецыяльна арганізаванага навучання.

Развіццё беларускага маўлення неабходна ажыццяўляць паступова, пачынаючы з увядзення беларускай мовы ў розныя віды дзейнасці. Важную ролю ў авалоданні дзецьмі беларускім маўленнем з’яўляецца іх знаёмства з творамі беларускай мастацкай літаратуры, якія выступаюць для дзіцяці ўзорам таго, якой павінна быць іх мова (прыгожай, правільнай, багатай, выразнай).

Важную ролю ў засваенні дзецьмі дзвюх моў адыгрывае фарміраванне дыферэнцыйнай маўленчай устаноўкі на выкарыстанне беларускай або рускай мовы ў адпаведных сітуацыях. Гэта дапамагае пазбегнуць змешвання дзвюх моў.

Маўленчая ўстаноўка на беларускую мову ўзнікае пасля ўказання, на якой мове трэба размаўляць. Таму ў дзіцячым садзе з беларускай мовай навучання павінна гучаць толькі беларуская мова, за выключэннем заняткаў па рускай мове. Тады сам факт знаходжання ў дзіцячым садзе будзе ствараць у дзяцей устаноўку на беларускую мову. У рускамоўным садку дзецям даецца ўстаноўка, што яны павінны размаўляць на беларускай мове на пэўных занятках ці ў пэўны дзень. Пажадана праводзіць заняткі ў спецыяльным памяшканні, якое можна ўмоўна назваць кабінетам беларускай мовы. Дадзены прынцып навучання атрымаў назву “адна асоба – адна мова”.

Такім чынам, курс беларускай мовы для дашкольнікаў павінен будавацца, па-першае, як неадвольны працэс, па-другое, як навучальны, сістэматызуючы,

абагульняючы, па-трэцяе, як карэктывны курс у сувязі з неабходнасцю ўнясення выпраўленняў у стыхійна набытыя маўленчыя навыкі дзяцей.

4.3. Псіхалагічныя асаблівасці маўленчай дзейнасці дзяцей

Галоўнай мэтай дашкольнай падрыхтоўкі па роднай мове з’яўляецца фарміраванне ў дзяцей трывалых навыкаў беларускага маўлення, якія яны б маглі выкарыстоўваць у зносінах з дарослымі і ровеснікамі.

Вусная маўленчая дзейнасць падзяляецца на 2 віды – гаварэнне і слуханне (разуменне). Асноўным зместам маўлення з’яўляецца думка, якую неабходна выразіць ва ўласным маўленні або зразумець пры ўспрыманні маўлення другога чалавека.

Адзінкай маўлення называецца **маўленчае дзеянне**, вынікам якога з’яўляецца асобнае выказванне. Неабходна ўключыць маўленне ў тую ці іншую дзейнасць (гульнівую, вучэбную, працоўную і інш.), каб дзеці былі вымушаны вырашаць жыццёвыя задачы, а значыць будаваць выказванні на беларускай мове.

Кожнае маўленчае дзеянне пачынаецца з намеру, жадання сказаць нешта іншаму чалавеку, г. зн. з **матыву**.

Маўленчае дзеянне заўсёды выконваецца з пэўнай **мэтай**. Пры планаванні выказвання дзіця заўсёды чакае пэўнага выніку, пэўнай рэакцыі суб’ядніка.

Маўленчае дзеянне складаецца з асобных **аперацый**: выбару слоў, якія б перадалі думку, граматычных формаў (канчаткаў, прыставак, прыназоўнікаў і г. д.), неабходных для пабудовы сказа. Заканчваецца працэс вымаўленнем выказвання з патрэбнай інтанацыяй.

Матывы і мэты маўленчай дзейнасці заўсёды ўзнікаюць у працэсе зносінаў у межах нейкай дзейнасці (працы, гульні і інш.).

Разгледзім прыклад. Дапусцім, дзіця хоча пагуляць з пэўнымі цацкамі (кубікамі), але дацягнуцца да іх не можа. Гэта сітуацыя вызначае матыв – жаданне атрымаць цацкі. Яго мэта – уздзеянне з дапамогай маўлення на дарослага так, каб ён даў жадаемае. Матыў і мэта вызначаюць думку выказвання, яго змест (Што сказаць даросламу, каб ён выканаў жаданне?) Дзіця выбірае патрэбныя словы, будзе іх у пэўным парадку, у пэўных граматычных формах і кажа ўголас: *“Дай мне, калі ласка, кубікі”*.

Са сказанага вынікае: метадыка навучання беларускай мове павінна грунтавацца на пынцыпе маўленчай дзейнасці.

Ключавой праблемай навучання дашкольнікаў беларускай мове выступае стварэнне ў іх матывацыі маўлення на гэтай мове, бо, як ужо адзначалася, у дзяцей няма сапраўднай жыццёвай неабходнасці карыстацца беларускай мовай, бо ўсе запатрабаванні яны могуць злёгкасцю задаволіць з дапамогай рускай мовы. Важную ролю ў дадзенай сітуацыі адыгрывае **навучанне праз гульнію**.

Толькі новая, цікавая калектыўная гульня робіць натуральным пераключэнне дзіцяці на беларускую мову, стварае інтарэс да заняткаў беларускай мовай.

Са сказанага можна зрабіць вывад, што неабходна з самага пачатку фарміраваць маўленчую дзейнасць дзяцей на беларускай мове як актыўны працэс гаварэння і разумення.

4.4. Развіццё маўлення ў розных формах зносін

Паводле даных псіхолагаў існуе 4 формы зносін на працягу дашкольнага дзяцінства:

- сітуацыйна-асобасная (эмацыянальная);
- сітуацыйна-дзелавая;
- пазасітуацыйна-пазнавальная;
- пазасітуацыйна-асобасная.

Асноўныя сродкі зносін: 1) экспрэсіўна-мімічныя (выраз вачэй, палажэнне бруў, губ і інш.); 2) прадметна-дзейсныя (жэсты, прадметныя дзеянні, позы); 3) маўленчыя.

Кожнай форме зносін адпавядаюць пэўныя асаблівасці маўлення дзіцяці: лексіка, граматычны лад, выразнасць.

Сітуацыйна-асобасная (эмацыянальная) форма зносін (першы месяц жыцця) – гэта абмен станоўчымі эмоцыямі паміж дарослым і дзіцём.

Сітуацыйна-дзелавая форма зносін узнікае ў другой палове першага года жыцця ў выніку авалодання дзіцём прадметнымі маніпуляцыямі, іх паступовага ўскладнення ў сумеснай прадметнай дзейнасці малога і дарослага. У дзіцяці ўзнікае неабходнасць у вымаўленні першых слоў, што звязана з пазнаннем прадметаў і з’яў, якія знаходзяцца ў полі зроку малога. Вынікам сумеснай дзейнасці дарослага і дзіцяці з’яўляецца дыялагічны характар маўлення. Маўленне дзіцяці сітуацыйнае – яго змест можа быць зразумелы суразмоўцу толькі ў канкрэтнай сітуацыі, бо дзеці ўказваюць жэстамі на прадмет замест за тое, каб назваць яго. Маўленне характарызуецца выкарыстаннем простых, кароткіх сказаў.

Пазасітуацыйна-пазнавальная форма зносін – у яе аснове ляжаць пазнавальныя матывы: дзіця імкнецца даведацца пра жывёл, расліны, машыны і г.д. Яно задае пытанні, звязаныя з прадметамі і з’явамі навакольнай рэчаіснасці (Чаму дрэвы калышучца? Хто дужэйшы: конь ці карова? і інш.). Дзіця можа ўявіць канкрэтную сітуацыю, перадаць яе слвамі, раскажаць пра яе, нават пра тых з’явы і рэчы, якія яно не можа памацаць рукамі. Маўленне становіцца кантэкстным (пераказваючы знаёмую гісторыю, дзіця поўна, выразна і паслядоўна перадае падзеі).

Пазасітуацыйна-асобасная форма зносін характэрна для старэйшых дашкольнікаў. Яна з’яўляецца, калі дзіцяці пачынае цікавіцца падзеямі, што адбываюцца ва ўзаемаадносінах паміж людзьмі. Пераказ вызначаецца лагічнасцю, цэласнасцю, яго структура і маўленчыя асаблівасці амаль супадаюць з тэкстам-арыгіналам.

Пераход ад сітуацыйнага да кантэкстнага маўлення адбываецца ва ўзросце 2–3 год. У той жа час не ўсе 4–5-гадовыя дзеці дасягаюць узроўню пазасітуацыйнай формы зносін.

Асаблівасці зносін дзяцей з ровеснікамі на трэцім годзе жыцця – эмацыянальная насычанасць, выкарыстанне нестандартных выказванняў, слоў. Дзіцяці важней выказацца самому, чым выслухаць іншых. Маўленне дзіця, звернутае да ровесніка, з’яўляецца больш звязным, зразумелым, разгорнутым, лексічна багатым, чым маўленне, звернутае да дарослых. У зносінах з ровеснікамі ў яго знікае жаданне актывізаваць свае пасіўныя веды.

Раздзел 2. МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦЯ МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ РАННЯГА ЎЗРОСТУ

Лекцыя 5. Станаўленне маўлення на першым годзе жыцця

Раньне дзясцінства з пункту гледжання развіцця маўлення падзяляецца на два перыяды:

- падрыхтоўчы перыяд (1 месяц – 1,5–2 гады);
- перыяд афармлення самастойнага маўлення (1,5–2 гады – 3 гады).

Першы год жыцця які адносіцца да падрыхтоўчага перыяду, падзяляецца на тры этапы.

Першы этап (ад 1 да 5–6 месяцаў жыцця) – этап эмацыянальных зносін дзіцяці з дарослым.

На **першым месяцы** ў час кароткіх прамежкаў актыўнага няспання, на руках у дарослага, устанаўліваюцца першыя элементарныя зносіны дзіцяці з дарослым на эмацыянальнай аснове. Ініцыятыва зносін належыць даросламу. Вельмі важна выклікаць адваротную рэакцыю дзіцяці.

На **другім месяцы** значна павялічваецца трываласць актыўнага няспання. Гэта дазваляе мець зносіны з дзіцем не толькі непасрэдна на руках у дарослага, але і ў ложку, манежы. Зносіны дарослага з дзіцем у гэты перыяд набываюць характар “размоў”: дарослы гуляе з дзіцем, усміхаецца, стараючыся затрымаць на сабе дзіцячы позірк, выклікаць у яго ўсмешку. На другім месяцы жыцця дзіця пачынае праўляць зрокавыя і слыхавыя адчуванні, доўга ўсміхаецца, калі з ім размаўляе дарослы, сочыць позіркам за цацкай.

На **трэцім месяцы** дзіця адрознівае гукі рознай вышыні. Ініцыятыва зносін цяпер належыць самому дзіцяці: яно пачынае шукаць позіркам дарослага, убачыўшы яго, гучна смяецца, вымаўляе галосныя “а-а”, “э-э-э”, рухае ручкамі і ножкамі.

На **чацвёртым месяцы** павялічваецца колькасць гукаў, якія вымаўляе дзіця, з’яўляюцца выгукі “агу”, “гу-гу” (гуканне), “э”, “і” і гук “р”. У другой палове чацвёртага месяца развіваецца **гуленне** – вымаўленне складаных комплексаў гукаў “ціль”, “фррр...”, “а-э-э”, “р-р-р”. Дзеці пачынаюць прыслухоўвацца да таго, што ў іх атрымалася вымавіць. У канцы чацвёртага месяца жыцця дзіця само пачынае з дапамогай моўных гукаў выклікаць дарослага на ўзаемазносінны. Дзеці пачынаюць пераймаць і галасавыя рэакцыі іншых дзяцей. У чатыры месяцы дзеці па гуку вызначаюць месца знаходжання прадмета, адшукваюць дарослага, пачуўшы яго голас і крыніцу гука, падаюць гучныя гукі, падоўгу займаюцца з цацкамі.

На **пятым месяцы** жыцця рухі і моўныя гукі дзіця пачынае выкарыстоўваць як спосаб зносін з дарослым і іншымі дзецьмі: яно падпаўзае да свайго суседа, усміхаецца, вымаўляе асобныя гукі. Убачыўшы дарослага, дзіця выдае цэлы паток моўных гукаў, якія звернуты непасрэдна да яго, заклікае дарослага падысці, падоўгу напеўна гуліць. У канцы першага паўгоддзя жыцця дзіця пачынае падоўгу напеўна гуліць, разумець міміку, жэсты, адрознівае тон, з якім да яго звяртаюцца.

У **шэсць месяцаў** з'яўляецца **лепятанне** – шматразовае вымаўленне асобных складоў (ба-ба, ма-ма-ма, ця-ця-ця і інш.).

Другі этап падрыхтоўчага перыяду (ад 6 да 11–12 месяцаў) – узнікненне зносін дарослага з дзіцем на аснове разумення маўлення дарослага. Зносіны не абмяжоўваюцца толькі эмацыянальным кантактам, а вымагаюць выканання дзіцем пэўнага дзеяння:

- паварочванне да прадмета пасля яго называння дарослым (7–8 месяцаў);
- выкананне завучаных рухаў на словы “да пабачэння”, “ладачкі” (7–8 месяцаў);
- выкананне элементарных даручэнняў дарослых па слоўнай інструкцыі: “адчыні”, “дай лялю”, “пакладзі” і іншых (9–10 месяцаў);
- выбар прадмета па слоўным указанні (10–11 месяцаў);
- прыпыненне дзеяння пад уплывам слоўнай забароны: “нельга” (12 месяцаў).

Як сведчаць даследаванні, дзеці ў 7–8 месяцаў рэагуюць спачатку на слова, як на пэўную суму гукаў, успрымаюць яго рытміка-меладычную структуру (тэмбр, тэмп, сілу гука, інтанацыю). І толькі з 10–11 месяцаў жыцця дзіця пачынае рэагаваць на змест слова. Пры гэтым слова для дзіцяці яшчэ не набыло абагульненага значэння, дзіця звязвае яго з канкрэтным (толькі адным) прадметам.

У другім паўгоддзі жыцця дзіця пераймае гукі ўласнага лепету, пазней лепет убагачаецца новымі гукамі. Пераймаючы гукі дарослага, 10–11-месячнае дзіця засвойвае новую артыкуляцыю, паўтарае кожны пачугы гук або слова. Вымаўляе першыя словы-абазначэнні (мама, тата, дай, на).

Трэці этап падрыхтоўчага перыяду (10–12 месяцаў – другі год жыцця) – этап развіцця самастойнага маўлення дзіцяці.

У канцы першага года жыцця з'яўляюцца першыя ўсвядомленыя словы. Дзіця называе словамі дарослага (мама, тата, цёця, няня, баба), асобныя дзеянні (“дай”, “на”), з'яўляюцца словы “так”, “не”. У слоўніку аднагадовага дзіцяці налічваецца ў сярэднім 8-12 слоў.

Лекцыя 6. Методыка развіцця маўлення дзяцей першага года жыцця

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

- 6.1. Развіццё дамоўных праяўленняў і пераймання гукаў.
- 6.2. Развіццё разумення маўлення.
- 6.3. Навучанне вымаўленню першых слоў.
- 6.4. Заняткі з малюнкамі.

Развіццё маўлення дзяцей па першым годзе жыцця ажыццяўляецца як на занятках, так і ў штодзённым жыцці. Заняткі праводзяцца ў гульнявой форме індывідуальна з кожным дзіцем (з цягам часу для заняткаў аб'ядноўваюць 2-3, а ў канцы года – 5-6 дзяцей) у спецыяльна адведзены для гэтага час (не раней як праз 15–20 хвілін пасля даглядання і не пазней як за 20–25 мінут да сну).

Работа праводзіцца ў некалькіх напрамках:

- развіццё дамоўных праяўленняў і пераймання гукаў;
- развіццё разумення маўлення;
- навучанне вымаўленню першых асэнсаваных слоў.

6.1. Развіццё дамоўных праяўленняў і пераймання гукаў.

Асаблівую ўвагу выхавателю неабходна ўдзяляць развіццю галасавых рэакцый дзяцей, іх артыкуляцыйнага апарату. Дарослы максімальна выкарыстоўвае перыяд актыўнага няспання для індывідуальных размоў з дзіцем. У час заняткаў і даглядання за немаўляткам выхавальнік размаўляе з ім лагодным тонам, вымаўляючы асобныя гукі: а-а-а, э-э-э. Дамагачца, каб дзіця адказвала яму не толькі ўсмяшкай, але і паўтарала гэтыя гукі.

Развіццё слыху і галасавых рэакцый патрабуе спакойнай і ціхай абстаноўкі, каб дзеці без перашкод чулі маўленне дарослага, гуканні і гуленні іншых дзяцей, прыслухоўваліся да іх. У час размовы з дзецьмі карысна змяняць інтанацыю, перагуквацца (“*Тарасік, а-а-а-а*”), змяняць галасавыя рэакцыі маўчаннем, каб спрыяць развіццю слыхавога засяроджання.

Выхавальнік паказвае дзецям цацкі, перастаўляючы іх з месца на месца, прыцягвае ўвагу дзяцей да гучальных прадметаў (бразготкі, гадзіннік, бубен, званочак). Трэба заахвочваць дзяцей да слухання музыкі і спеваў. Напрыклад, узяць дудачку, падысці да пярэдняга краю манежа і заіграць, потым адысці ў другі бок, паўтарыць ігру і г. д. Дзеці кожны раз паварочваюць галовы ў бок крыніцы гуку. Рэкамендуецца напяваць песні без слоў (ля-ля-ля).

З трох месяцаў дзецям можна даваць гучальныя прадметы ў рукі. Дзеці будуць прыслухоўвацца да гукаў, якія падаюць цацкі. Сістэматычныя заняткі праводзяць да таго, што ў дзяцей да 5 месяцаў з’яўляецца “пявучае гуленне”.

Гуленне ў гэтым узросце ператвараецца ў самастойную дзейнасць. У выніку зносін дарослых з дзіцем, пастаяннага стымулявання гулення ў дзя-

цей 6-месячнага ўзросту ўзнікае лепет, што з'яўляецца важнай умовай далейшага развіцця самастойнага маўлення.

У другім паўгоддзі працягваецца работа над стымуляваннем пераймання гукаў і асобных складоў. Спачатку выклікаюць перайманне тых складоў, якія ёсць у лепятанні дзіцяці. Паступова дарослы ўводзіць новыя склады, выклікае іх перайманне. Каб выклікаць перайманне, неабходна некалькі разоў паўтарыць склад. Важна, каб дзіця бачыла твар дарослага, яго артыкуляцыю. Пасля таго як дзіця навучыцца пераймаць новыя склады, можна арганізаваць гульні-перагукванні.

Асаблівую ўвагу на працягу першага года жыцця дзяцей трэба звяртаць на развіццё дробных мышцаў пальцаў рукі. Чым лепш развітыя мышцы пальцаў, асабліва ўказальнага, тым хутчэй дзіця пачынае гаворыць. Таму неабходна рабіць лёгкі масаж кісці рукі, пальчыкаў дзіцяці, сцінаць і разцінаць іх, выкарыстоўваючы фальклорныя творы тыпу “Сарока-варона”.

6.2. Развіццё разумення маўлення.

З 5–6 месяцаў дзіця пачынае разумець маўленне дарослага, што патрабуе ўскладнення метадычнай работы па развіцці маўлення ў дзяцей. Для гэтага праводзяцца наступныя віды заняткаў: паказ і называнне прадмета або цацкі; паказ і называнне рухаў і дзеянняў; гульні-хаванкі; гульні-забавы.

Асноўным метадычным прыёмам у рабоце з дзецьмі гэтага ўзросту з'яўляецца паказ і называнне. Выхавальнік паказвае і называе цікавыя для дзіцяці яркія рухомыя прадметы, выконвае дзеянні з імі, у той час, калі дзіця глядзіць на іх, разглядае іх (напрыклад, дзіця гуляе з машынкай. *Дарослы гаворыць: “Гэта машына; бі-бі машына; машына едзе”*). На першых занятках паказваецца толькі адзін прадмет (*лялька, кошка, сабачка, пёўнік і інш.*), дарослы называе яго: “*Сабачка. Собачка гаў-гаў*”. Пры гэтым важна шмагразова, мяняючы інтанацыю, вымаўляць вивучаемае слова ў розных фразях (“*Вось мішка. Мішка сядзіць. Няма мішкі. На мішку. Вазьмі мішку*” і г. д.). Называючы прадметы, трэба дамагацца, каб дзеці не толькі глядзелі на прадметы, а і выконвалі пэўныя дзеянні: узялі ў рукі, дакрануліся да іх, прыслухаліся да іх гучання. З мэтай замацавання слова-назвы дарослы звяртаецца да дзіцяці з пытаннем: “Дзе ляля?” Гэта выклікае ў дзіцяці зрокавую рэакцыю, стымулюе яго да пошуку прадмета.

К 7 месяцам дзіця на пытанне “Дзе?” шукае прадмет і спыняе позірк на гэтым прадмеце, які знаходзіцца заўсёды ў пэўным месцы, а ў канцы 8-га месяца – можа адшукаць знаёмы прадмет, дзе ён ні быў. Калі дзіця навучыцца выконваць такое заданне, змест гульніў-заяткаў ускладняецца: павялічваецца колькасць прадметаў, прызначаных для паказу на адных занятках (*напрыклад, лялька і коцік; лялька, коцік і зайчык*).

К 9 месяцам дзеці здольны на пытанне “Дзе?” адшукаць некалькі знаёмых прадметаў, якія знаходзяцца ў розных месцах пакоя.

Вялікае значэнне маюць *гульні-хованкі* (Выхавальнік хаваецца пад хустку або за манеж і кліча: “Ку-ку, я цёця Таня!” Пасля дарослы закрывае хусткай адно дзіця і пытаецца: “Дзе Віця?”, “Няма Віці”, адкрывае хустку: “Вось Віця”).

У другім паўгоддзі праводзіцца і такі від заняткаў, як *паказ і называнне дзеянняў*: “Да пабачэння”, “Ладачка”.

Ва узросце ад 9–10 месяцаў да аднаго года гульні-заняткі па развіцці маўлення паступова ўскладняюцца. Акрамя індывідуальных заняткаў праводзяцца і групавыя (5–6 дзяцей).

У другім паўгоддзі неабходна заахвочваць дзяцей да дзеянняў з прадметамі. Дарослы паказвае цацку, называе яе, выконвае з цацкай розныя дзеянні, абазначаючы іх словам: “Ляля топ-топ-топ”, прапануе дзецям зрабіць гэтак жа.

З дзецьмі 10 месяцаў з мэтай развіцця абагульненняў праводзяцца гульні-заняткі, у працэсе якіх паказваюць некалькі прадметаў адной назвы, але розных па памеры, зробленых з рознага матэрыялу (*напрыклад, лялькі вялікая і маленькая, гумавая і пластмасавая*).

З малымі канца першага года жыцця праводзяцца даступныя *гульні-заняткі з лялькай*, напрыклад, “Лялька прыйшла ў госці да дзяцей”. Малыя вучацца адказваць на пытанне “Дзе?”, адшукваць ляльку, часткі яе цела, твару: паказваць вочы, нос у лялькі і ў сябе. Гэта дае магчымасць навучыць дзяцей вымаўленню першых усвядомленых слоў.

6.3. Навучанне вымаўленню першых слоў адбываецца пэўна: спачатку дзіця разумее слова, затым паўтарае яго за дарослым і, нарэшце, самастойна выкарыстоўвае слова ва усвядомленай сітуацыі.

Прыёмы навучання дзяцей вымаўленню першых усвядомленых слоў. Да іх адносяцца перш за ўсё *слоўнае абзначэнне дарослым прадметаў і цацак*, якія выклікаюць цікавасць у дзіцяці, заахвочванне дзяцей да вымаўлення слоў (*Сказкі: “Пеўнік, ку-ка-рэ-ку”*).

Калі слова складанае для дзіцяці па свайму гукавому складу, можна прымяніць такія педагагічны прыём, як *называнне дарослым разам з поўнай назвай прадмета спрошчанага вымаўлення слова* (*машына – бі-бі, сабака – гаў-гаў, гадзіннік – цік-цік*).

Эфектыўным прыёмам навучання дзяцей вымаўленню першых слоў *імагэнавае паўтарэнне* дарослым гэтага слова.

Праводзяць з дзецьмі гэтага ўзросту і *спецыяльныя заняткі*, якія заахвочваюць малых да вымаўлення першых слоў: паказ і называнне дзецьмі цацак і прадметаў, хаванне прадмета і яго паказ, заняткі з малюнкамі.

У канцы года (10–12 месяцаў) можна праводзіць *гульні-заняткі з цацкамі-жывёламі*. Выхавальнік расказвае дзецям кароткае сюжэтнае апавяданне з гукапераймальнымі словамі, дамагаецца ад іх называння цацкі поўным словам або гукапераймальным.

Дзецям 11–12 месяцаў можна чытаць кароткія пацешкі (“Тупу-тупу ножкамі...”), суправаджаючы іх дзеяннямі.

6.4. Заняткі з малюнкамі праводзяцца з дзецьмі 10–12 месяцаў, калі яны дасягнулі адпаведнага ўзроўню маўленчага развіцця, навучыліся адрозніваць дарослых па імёнах, а цацкі-жывёлы – па назвах. Спачатку заняткі праводзяцца індыўдуальна, паступова колькасць дзяцей можна давесці да 2–3. Заняткі з малюнкамі на першым годзе жыцця праводзяцца 3–4 разы на тыдзень, працягласць іх – 3–5 хвілін.

Паказ трэба пачынаць з прадметнага малюнка, каб прадмет быў дзіцяці добра знаёмы. Памер малюнка – 8х20 см. Выхавальнік паказвае малюнак, называе прадмет: “Гэта кіса, паглядзі, кіса...” Калі дзіця разгледзіць малюнак, яго раптоўна хаваюць: “Няма кісы. Дзе кіса?”, стымулюючы гэтым пошук малюнка. Потым зноў паказваюць малюнак: “Вось кіса, кіса... Волечка, дзе кіса? Пакажы”. Паказ і хаванне малюнка паўтараюць 2–3 разы. Заканчваюцца заняткі хаваннем малюнка.

З адным малюнкам можна правесці 3–6 заняткаў. З цягам часу на запятках паказваюцца два малюнкi. Заняткі пачынаюцца з паказу і хавання добра знаёмага для дзіцяці малюнка. Потым паказваюць новы малюнак, кладуць яго побач са знаёмым, прапануюць паказаць па чарзе то адну, то другую карцінку: “Дзе кіса? Дзе ляля?” Па чарзе хаваюць і паказваюць малюнкi, просяць паўтарыць слова: “Скажы: кіса, кіс-кіс”.

Паступова колькасць малюнкаў на адных занятках павялічваецца да 8–10. Акрамя паказу і называння малюнкаў, выхавальнік вучыць дзяцей выконваць дзеянні з малюнкамі: “Знайдзі лялю”, “Знайдзі машыну”.

Пры выкананні розных рэжымных працэсаў і гігіенічных працэдур трэба гаварыць з дзецьмі аб прадметах, руках, дзеяннях, звязаных з гэтымі працэсамі (кармленнем, укладваннем спаць, адзяваннем і г. д.). Напрыклад, у час кармлення спытаць: “*Танечка хоча есці, ам-ам?*” Паўтарыць пытанне некалькі разоў, дамагацца пераймання простых слоў (*ам-ам*).

Лекцыя 7. Асаблівасці развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

- 1.1. *Кароткая характарыстыка развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця.*
- 1.2. *Разуменне маўлення дарослых.*
- 1.3. *Развіццё актыўнага маўлення.*

7.1. Кароткая характарыстыка развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця.

Другі год жыцця з'яўляецца перыядам хуткага развіцця маўлення дзяцей. Умоўна яго можна падзяліць на два этапы: першы – ад 1 года да 1 года 5–6 месяцаў; другі – ад 1 года 5–6 месяцаў да 2 гадоў.

На першым этапе працягваецца развіццё разумення маўлення дарослага, засваенне гукаперайманняў, першых слоў, на другім – павялічваецца слоўнік і развіваецца актыўнае маўленне.

7.2. Разуменне маўлення дарослых.

На пачатку другога года жыцця дзіця пачынае хутка ўстанаўліваць сувязь паміж словам і прадметам, словам і дзеяннем (“дай руку”, “взьмі цацку”, “сядзь”, “устань”), разумее пытанне “Дзе?”, правільна рэагуе на яго. Яны здольны выконваць нескладаныя даручэнні дарослага: “Взьмі ў Вовы мячык”, “Дай лялю Машы” і г. д.

Ужо ў першай палове другога года жыцця ў дзіцяці развіваецца здольнасць да абагульнення. Малы, напрыклад, называе сабачкам не толькі цацку, але і намаляванага сабачку, і жывога. У канцы другога года жыцця дзіця пазнае прадметы незалежна ад іх колеру, формы, велічыні. У гэтым узросце яно пачынае разумець сувязі паміж прадметамі (*ваду можна наліць у шклянку, пераносіць у вядзерцы; каб што-небудзь намаляваць, трэба ўзяць аловак і паперу*).

7.3. Развіццё актыўнага маўлення.

У першыя 2–3 месяцы другога года жыцця захоўваюцца асаблівасці псіхічнага развіцця, характэрныя для папярэдняга ўзроставага этапу. Дзеці многа ляпечуць, у лепеце з'яўляюцца новыя гукі і гукаспалучэнні. Яны радасна пераймаюць гукі, простыя словы. У іх актыўным слоўніку налічваецца 10–15 слоў (“мама”, “дай”, “баба” і г. д.). Яны звяртаюцца з просьбамі, скаргамі, паказваючы жэстамі, мімікай.

Тэмпы засваення новых слоў на другім годзе жыцця даволі нераўнамерныя. Значна павольней пашыраецца слоўнік дзяцей у першай палове года. Дзіця чуе назвы прадметаў, характарыстыку іх уласцівасцей, што адносяцца да колеру, формы, велічыні і інш. Аднак актыўна ўжываць гэтыя словы не можа. К 1,5 гадам актыўны слоўнік складае ўсяго 30–40 слоў. Сярод іх многа слоў-складаў, аблегчаных слоў: “ляля”, “ко-ко”, “бі-бі”. Слоўнік дзіцяці ў паўтара года складаецца ў асноўным з назоўнікаў і дзеясловаў.

Першыя словы дзіцяці адрозніваюцца шматзначнасцю, слова адносіцца да некалькіх прадметаў, якія аб'ядноўваюцца: па функцыянальных прыкметах (*фу – запалкі, цыгарэта, лямпа*); па гукаперайманнях (*бі-бі – машынка, трамвай, тралейбус*) і інш.

У другім паўгоддзі слоўнік дзіцяці ўзбагачаецца хуткімі тэмпамі. Калі ў дзяцей у 1 год 6 месяцаў налічваецца да 40 слоў, то ў 1 год 8 месяцаў – 100, у 1 год 9 месяцаў – 175, у 2 гады – 300–400 слоў. Дзіця пачынае выкарыстоўваць

розныя часціны мовы. Першыя словы дзяцей адрозніваюцца невыразнасцю іх вымаўлення. Для дзяцей гэтага ўзросту характэрна агульнае змякчэнне гукаў, пропуск гукаў і складоў, замена адных гукаў іншымі.

Вымаўленне галосных даецца дзецям лягчэй, чым зычных. Дзецям другога года жыцця больш лёгка даецца вымаўленне губных (*б, п, м*) і выбухных (*з, к, т, д*) зычных гукаў. Правільнае вымаўленне гукаў *з, с, ж, ш, ч, ц, х, ф* затрымліваецца, дзеці або зусім не вымаўляюць іх, або замяняюць іншымі.

На другім годзе жыцця развіваецца фанематычны слых малага. Дзіця ўжо адрознівае галосныя і зычныя гукі. Сустракаецца і такая з'ява, калі дзіця само вымаўляе гук няправільна, але чуе яго правільна, заўважае няправільнае вымаўленне іншых людзей. К 1 году 7 месяцам фанематычны слых лічыцца сфарміраваным. У маўленні дзіцяці з'яўляюцца аднаслоўныя, а пазней двух- і трохслоўныя сказы. У канцы другога года жыцця малы пачынае правільна ўжываць адзіночны і множны лік назоўнікаў, авалодвае сказами рознай інтанацыі. Мова становіцца сродкам зносін не толькі з дарослымі, але і з дзецьмі.

Лекцыя 8. Методыка развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

8.1. Асаблівасці арганізацыі работы па развіцці маўлення з дзецьмі другога года жыцця.

8.2. Віды заняткаў па развіцці маўлення з дзецьмі другога года жыцця.

8.1. Асаблівасці арганізацыі работы па развіцці маўлення з дзецьмі другога года жыцця.

Работа па развіцці маўлення дзяцей другога года жыцця адбываецца як у штодзённым жыцці, так і на *спецыяльных занятках*. Вельмі важна развіваць адначасова ў дзяцей разуменне мовы дарослых і актыўнае маўленне.

Арганізаваныя заняткі па развіцці маўлення з дзецьмі ад 1 года 5–6 месяцаў праводзяцца штодзённа (5 разоў на тыдзень) з невялікімі групамі дзяцей (5–6 чалавек). Гэта заняткі чатырох відаў: назіранні рэальных аб'ектаў і прадметаў бліжэйшага акружэння (жывых і нежывых аб'ектаў); інсцэніраванне з дапамогай цацак рэальных і казачных сітуацый; разглядванне адлюстраванняў знаёмых прадметаў на малюнках (распазнаванне, называнне, складанне апавяданняў); чытанне мастацкай літаратуры (апавяданняў, казак і г. д.). Працягласць заняткаў – 8–9 хвілін. У першым паўгоддзі акрамя групавых праводзяцца і індывідуальныя заняткі.

З дзецьмі ад 1 года 6 месяцаў да 2 гадоў праводзяцца прыкладна 4 заняткі ў тыдзень з групамі па 6–10 чалавек (працягласць заняткаў 10–15 хвілін).

8.2. Віды заняткаў па развіцці маўлення з дзецьмі другога года жыцця

Паказы прадметаў і дзеянняў з іх называннем. Гэтыя заняткі спрыяюць развіццю разумення маўлення дарослых, узбагачэнню пасіўнага і актыўнага слоўніка, пашырэнню ўяўленняў пра наваколле.

З дзецьмі ад 1 года да 1 года 3 месяцаў праводзіцца паказ прадмета з яго называннем. Асноўны метадычны прыём – нечаканае хаванне і паказ прадметаў. Выхавальнік паказвае цацку: “Да нас прыйшоў сабачка. Гаў-гаў, сабачка... Паглядзіце на сабачку”, – гладзіць рукой цацку, прапануе дзецям пагладзіць сабачку. Затым нечакана хавае цацку: “Дзе сабачка? Няма сабачкі, схавалася сабачка. Дзе, дзе сабачка?” Паказвае сабачку, дае дзецям магчымасць выказаць радасць, прапануе вымавіць гукаперайманні “гаў-гаў”, словы: “вось сабачка, гаў-гаў”.

Паступова колькасць цацак павялічваецца да 2-3-х, пазней – да 10. Яны паказваюцца на адных занятках, лепш за ўсё зрабіць гэта праз дыдактычную гульню (“Чароўны мяшчок”, “Выстаўка цацак”, “Прынясі і назаві”).

З 1 года 3 месяцаў да 1 года 6 месяцаў дзецям паказваюцца цацкі і дзеянні з імі: “Машына едзе, бі-бі, прыехала... стала машына”, “Зайка сядзіць, скача зайка – скок, скок... упаў зайка”.

У другой палове другога года жыцця малым паказваюцца дзеянні, звязаныя ў сюжэт. Напрыклад: “Ідзе мішка, топ-топ. Стаміўся, сеў, адпачыў, зноў пайшоў, топ-топ. Ой, спаць хачу. Лёг Мішка спаць. Спіць, бай-бай. Спіць Мішка”. У час такіх сюжэтных паказаў выхавальнік заахвочвае дзяцей да актыўных выказванняў.

Паглыбленымі заняткамі дзяцей другога года жыцця з’яўляецца гульня з лялькай. У методыцы распрацавана сістэма гульніў з лялькай: “Лялька спявае і танцуе”, “Лялька Каця паказвае дзецям свае ўборы”, “Укладванне лялькі Каці спаць”, “Адзяванне лялькі пасля сну” і да т. п. Лялька ўспрымаецца дзецьмі як жывая істота, і яны з задавальненнем размаўляюць з ёю. Асноўная мэта такіх гульніў – навучанне дзяцей гаварыць сказамі.

Паказ інсцэніровак. Сюжэтныя цацкі (лялькі, зайчыкі, мішкі) выступаюць дзеючымі асобамі інсцэніровак. Дарослы стварае своеасаблівыя дэкарацыі з цацак на стале (пакой лялькі, хатку, горку і да т. п.), расказвае і дзецям сцэнку, блізкую па змесце да жыццёвага вопыту (“Хто ў хатцы жыве?”, “Зборы на прагулку”).

Арганізаваныя назіранні. Для паспяховага выканання праграмных задач па азнаямленні з наваколлем і развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця праводзіцца арганізаваныя назіранні ў групувым пакоі, на пляцоўцы дзіцячага сада і за яго межамі. Дзеці назіраюць за працай дарослых, за рыбкамі ў акварыуме, за кветкамі, раслінамі. З акна пакоя можна назіраць за вуліцай, рухам транспарту, прыроднымі з’явамі. За межамі дзіцячага сада наладжваюцца назіранні за некаторымі свойскімі жывёламі (кошкай, сабакам, пеўнікам).

Гульні на гукаперайманне. З дзецьмі другога года жыцця праводзяцца простыя гульні на гукаперайманне: “Гусі-гусі”, “Хто як крычыць?” і інш. У ходзе такіх гульні дзеці пераймаюць гукі і словы за выхавальнікам. Напрыклад, гульні “Гусі-гусі”. Выхавальнік бярэ дзве цацачныя гусі, хавае іх пад стол і прапануе дзецям паклікаць гусей: “Гусі-гусі! Гусі-гусі!” Выстаўляе цацкі на стол і прагаворвае: “Га-га-га!” – “Есці хочаце?” – “Ага!” Затым прапануе дзецям разам паклікаць гусей: “Гусі-гусі! Гусі-гусі!”, раздае цацкі кожнаму дзіцяці. Дзеці гуляюць з цацкамі і вымаўляюць: “Га-га-га”, “Ага”.

Чытанне дзецям вершаў, пацешак, казак. З ранняга ўзросту дзеці чуюць ад дарослых калыханкі, песенькі, пацешкі. Гэта дае ім магчымасць успрымаць родную мову на ўзроўні мастацтва. На другім годзе жыцця з дзецьмі праводзяцца і заняткі па чытанні даступных ім мастацкіх твораў. Гэта перш за ўсё творы вуснай народнай творчасці (“Ладкі-ладачкі”, “Сарока-варона”, “Кую, кую ножку”, “Ішла каза”, інш.), творы беларускіх паэтаў (“Бычок”, “Мячык” С. Сокалава-Воюша). Адны і тыя ж вершы, пацешкі чытаюць дзецям некалькі разоў (2-3 заняткі).

Заняткі з малюнкамі. Гэты від заняткаў мае сваю спецыфіку ў залежнасці ад узросту дзяцей. На занятках з дзецьмі да 1 года 3–6 месяцаў спачатку ставіцца задача вучыць малых пазнаваць на малюнках знаёмыя прадметы незалежна ад іх знешняга выгляду, фарміраваць абагульненні, выклікаць перайманне гукаў. Дзецям паказваюцца малюнкі знаёмых прадметаў, але ў новым афармленні: іншага колеру, памеру, з іншага матэрыялу. Ставіцца пытанні: “Што гэта?” або “Хто гэта?”. Паўтараецца адказ дзіцяці: “Так, гэта ляля”. Выхавальніца хавае малюнак і зноў паказвае, суправаджаючы словамі: “Няма лялі”, “Дзе ляля?”, “Вось ляля”, “Пакажы лялю”. Методыка заняткаў у асноўным застаецца такой жа, як на першым годзе жыцця. На адных занятках можна выкарыстоўваць 6-8 малюнкаў.

Неабходна ўводзіць малюнкі з выявай прадметаў у дзеянні, напрыклад дзяўчынка сядзіць, есць, бяжыць, спіць. Паказваючы малюнкі, выхавальнік ужывае кароткія сказы: “Ляля спіць”, “Сабачка есць”, “Коцік бяжыць”. Ускладняюцца і пытанні: “Што робіць сабачка?”, “Што робіць дзяўчынка?” У гэтым узросце дзіцяці трэба вучыць гаварыць правільнымі, а не лёгкімі словамі. Калі дзіця гаворыць, напрыклад: “Кіса бай-бай”, яго трэба выправіць: “Так, коцік спіць. Скажы: коцік спіць, бай”.

З 1 года 6 месяцаў на занятках можна аб’ядноўваць да шасці чалавек. З дзецьмі праводзяцца заняткі з прадметнымі і сюжэтнымі малюнкамі (настольнымі і насценнымі карцінкамі).

Разглядаць сюжэтыя малюнкі неабходна спачатку за сталом з 3-4 дзецьмі. Сюжэт падбіраецца нескладаны: “Маці купае дзіця”, “Дзеці абедуюць”. Выхавальнік паказвае дзецям малюнак і расказвае: “На карцінцы намаляваны дзеці. Яны абедуюць, сядзяць за сталом спакойна. Хлопчык (паказ-

вае) есць кашу з талеркі. Вася, пакажы талерку. А што гэта? (Вялікая ложка.) А дзяўчынка ўжо з'ела кашу. Што робіць дзяўчынка? (Дзяўчынка есць ягадкі з кампоту). Гэты хлопчык ужо паеў. Ён выцірае рот сурвэткай. Што робіць хлопчык?" Пасля выхавальнік просіць асобных дзяцей расказаць, што робяць хлопчык і дзяўчынка.

У канцы другога года жыцця (з 1 года 9 месяцаў) можна выкарыстоўваць сюжэтныя карціны вялікага памеру (насенныя). Заняткі з такімі карцінамі праводзяцца з 10-12 дзецьмі. Карціна прымацоўваецца да дошкі, дзеці садзяцца паўкругам. Методыка правядзення заняткаў застаецца той жа, што і ў папярэдніх: выхавальнік расказвае сам і заахвочвае да расказвання дзяцей.

Лекцыя 9. Асаблівасці развіцця маўлення дзяцей трэцяга года жыцця

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

9.1. Задачы развіцця маўлення дзяцей на трэцім годзе жыцця.

9.2. Формы развіцця маўлення дзяцей трэцяга года жыцця.

9.1. Задачы развіцця маўлення дзяцей на трэцім годзе жыцця.

Трэці год жыцця – пачатак маўленчых зносін дзяцей паміж сабой. З канца другога года жыцця маўленне шырока выкарыстоўваецца для суправаджэння дзеянняў дзяцей, а ў канцы трэцяга года нават для планавання ўласнай дзейнасці: (“Намалюю дожджык”).

Задачы развіцця маўлення дзяцей на трэцім годзе жыцця:

- прывучаць дзяцей разумець маўленне акружаючых людзей без нагляднага суправаджэння і выконваць слоўныя даручэнні дарослага;
- пашыраць актыўны слоўнік (к 3 гадам – да 1200-1500 слоў), папаўняючы яго рознастайнымі часцінамі мовы;
- фарміраваць граматычны лад маўлення, дамагаючыся, каб пасля 2 гадоў 6 месяцаў дзеці выкарыстоўвалі розныя віды сказаў;
- удасканальваць вымаўленне гукаў;
- развіваць гутарковае маўленне, уменне выразіць у слоўнай форме атрыманя ўяўленні;
- развіваць маўленчыя зносіны з дарослымі і ровеснікамі.

Для фарміравання маўлення важнае значэнне мае развіццё арыентацыі ў наваколлі. Трэба развіваць у дзяцей здольнасць назіраць, пазнаваць розныя прадметы, з'явы, а таксама знаёміць іх з працоўнымі дзеяннямі дарослых.

Важна выхоўваць у дзяцей патрэбу карыстацца новым моўным матэрыялам, каб дзіця не толькі засвоіла тое ці іншае слова, але і навучылася яго ўжываць.

9.2. Формы развіцця маўлення маўлення дзецей трэцяга года жыцця

Формы развіцця маўлення застаюцца ранейшымі. Развіццё маўлення (разумення і гаварэння) адбываецца ў штодзённым жыцці і на спецыяльных занятках. Дзеці працягваюць знаёміцца з элементарнымі прыкметамі (смак, колер, форма, памер) і прызначэннем прадметаў.

У размовах з дзецьмі трэба пазбягаць ужывання аднастайных слоў, выразаў, фраз (*Напрыклад, замест аднаслоўнай фразы “горача”, можна сказаць: “Суп гарачы, трэба есці асцярожна”*). Гэта не толькі ўзбагачае слоўнік дзяцей, але і паглыбляе іх ўяўленні аб наваколлі. Дзіця пачынае параўноўваць, супастаўляць, шукаць тлумачэнні, што садзейнічае развіццю мыслення.

Любое паграбаванне, указанне трэба растлумачыць (*“Адзень рукавічкі, таму што халодна”*). Гэта прывучае дзіця матываваць свае просьбы, жаданні.

Пашыраюцца і паглыбляюцца **арганізаваныя назіранні** за наваколлем. Дзеці не толькі назіраюць за рознымі транспартнымі сродкамі, але і вучацца адрозніваць іх па знешнім выглядзе (трамваі, аўтобусы, тралейбусы, легкавыя і грузавыя машыны), паказваць, з якіх частак яны складаюцца (кабіна, руль, колы, дзверы).

У працэсе назіранняў за жывымі аб’ектамі удакладняюцца тыя ўяўленні аб іх, што ўжо маюцца ў дзяцей: малых знаёмых з асаблівасцямі іх знешняга выгляду, з паводзінамі, расказваюць, чым яны харчуюцца. Напрыклад, выхавальнік прапануе дзецям паглядзець на кошку і расказвае пра яе: у кошкі поўсць мяккая і пушыстая. Хвост вялікі і пушысты. Кошка ходзіць, можа бегаць, скакаць. У яе на лапках ёсць мяккія падушачкі і вострыя когці. Кошка есць мяса, п’е малако.

Назіранні праводзяцца ў памяшканні і на вуліцы. У працэсе іх трэба не толькі канстатаваць тое, што адбываецца (*дворнік чысціць дарожкі ад снегу шырокай лапатай, зграбае снег у гурбы*), але і вучыць параўноўваць прадметы, устанаўліваць паміж імі падабедства (*памідор чырвоны і морква чырвоная*) і адрозненні (*памідор круглы, а морква доўгая*).

На **заятках з малюнкамі** ў залежнасці ад задач, якія ставіць выхавальнік, выкарыстоўваюцца прадметныя малюнкi, выявы прадметаў у дзеянні, сюжэтныя малюнкi. Педагог накіроўвае ўвагу дзяцей на дэталнае разглядванне адлюстравання, на выяўленне прычынных сувязей.

Праводзяцца **заяткі на мастацкай літаратуры**. Вялікае месца адводзіцца слуханню і наступнаму ўзнаўленню кароткіх апавяданняў, вершаў, народных забаўлянак, песень і інш. Адно і тое ж апавяданне паўтараецца некалькі разоў (як на адных занятках, так і праз інтэрвал у 2–3 дні). У далейшым апавяданне ўскладняецца: даецца больш падрабязнае апісанне персанажаў, павялічваецца колькасць дзеянняў, якія імі выконваюцца, апісваецца месца дзеяння, ракурваюцца ўзаемаадносіны паміж персанажамі.

Дзеці вучацца ўважліва слухаць, разумець, а затым і пераказваць. Для гэтага неабходна арганізоўваць сумеснае расказванне: спачатку дзіця паўтарае за выхавальнікам словы і фразы, затым адказвае на пытанні педагога і ў рэшце рэшт расказвае самастойна.

Важнае значэнне мае чытанне кніг з ілюстрацыямі. Педагог прыцягвае ўвагу дзяцей да малюнка і чытае або расказвае тэкст. У далейшым выхавальнік пабуджае дзяцей не толькі паглядзець малюнку, але і расказаць пра тое, што напісана ў кнізе. Тут таксама наладжваецца сумесная дзейнасць дзіцяці і выхавальніка, які дапамагае малому пытаннямі, падказкамі.

На *занятках з цацкамі* разыгрываюцца якія-небудзь сюжэты (кармленне лялькі, жывёл, укладванне спаць, запрашэнне ў госці і інш.). Пад час такіх заняткаў дзецца шмат назваў розных прадметаў, паказваюцца дзеянні з імі, раскрываецца іх прызначэнне. Па ходу дзеянняў неабходна прыцягваць дзяцей да актыўнага ўдзелу ва ўсім, што адбываецца (растаўляць посуд, апрацаваць ляльку, паставіць сподачак для кошкі).

Як і раней, вялікі ўплыў на развіццё маўлення аказваюць заняткі, на якіх выхоўваецца ўменне выконваць дзеянні з прадметамі і развіваецца рухальная актыўнасць. Гэта заняткі па фізічнай культуры, музычныя, па выяўленчай дзейнасці і інш. Тут дзеці вучацца выконваць элементы розных відаў дзейнасці, для чаго патрэбны пэўныя веды, уменні, уяўленні, захаванне пэўных правіл. У выніку ў дзяцей назапашваецца слоўнік, засвойваецца граматычны лад маўлення.

Раздзел 3. МЕТОДЫКА СЛОЎНІКАВАЙ РАБОТЫ

Лекцыя 10. Задачы слоўнікавай работы

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

10.1. Асаблівасці слоўніка дзяцей.

10.2. Задачы слоўнікавай работы.

10.1. Асаблівасці слоўніка дзяцей

Слоўнікавая работа – гэта мэтанакіраваная педагагічная дзейнасць дарослага, якая забяспечвае эфектыўнае засваенне дзецьмі слоўніка роднай мовы (г. зн. колькаснае назапашванне слоў і авалоданне зместам кожнага слова).

Слова – гэта асноўная адзінка маўлення, яго будаўнічы матэрыял.

Асваенне дзіцём слова вымагае асваення паняцця.

Паняцце вызначаецца як форма думкі – “адзінка моўнага мыслення”, у якой адлюстроўваецца сутнасць прадметаў і з’яў.

Слоўнік падзяляецца на актыўны і пасіўны.

Пасіўны слоўнік – гэта словы, якія чалавек разумее, але ў актыўным маўленні імі не карыстаецца.

Актыўны слоўнік – гэта словы, якія чалавек не толькі разумее, але і выкарыстоўвае ў сваім маўленні.

У актыўны слоўнік дзіцяці дашкольнага ўзросту ўваходзіць даступная яму агульнаўжывальная лексіка, а таксама спецыфічныя словы, выкарыстанне якіх тлумачыцца ўмовамі жыцця дзіцяці. Напрыклад, дзеці, якія жывуць у горадзе, ужываюць словы *трамвай, кіёск, надземны пераход* і г. д. Для вясковых дзяцей характэрна ўжыванне слоў, якія абазначаюць сельскагаспадарчыя прылады працы (мацілка, вілы), назвы пабудовы для захоўвання гародніны (склеп, дроў (дрывотня) і інш.

У працэсе развіцця слоўніка дзіцяці вылучаюцца два ўзаемзвязаныя бакі – **колькасны і якасны**.

Колькасны рост слоўніка знаходзіцца ў прамой залежнасці ад умоў жыцця і выхавання дзяцей, індывідуальныя адрозненні тут больш вялікія, чым у якой-небудзь іншай сферы псіхічнага развіцця. Так, паводле даных, к 3 гадам у слоўніку дзіцяці налічвалася 1200 слоў (супраць 400-600, якімі валодала дзіця гэтага ўзросту ў дваццатыя гады), слоўнік дзіцяці чатырох гадоў складае ад 250 да 3000 слоў, а шасцігадовага дашкольніка – да 8000 слоў.

Часціны мовы ў слоўніку дашкольнікаў рознага ўзросту і з розным узроўнем развіцця камунікатыўнай дзейнасці прадстаўлены неаднолькава.

Для сітуацыйна-дзеявой формы зносін характэрна ўжыванне вялікай колькасці назоўнікаў. 98% усіх дзеясловаў, якімі валодае дзіця, абазначаюць толькі канкрэтныя прадметныя дзеянні (*есці, спаць, ісці* і да т. п.)

Пазасітуацыйна-пазнавальная форма зносін, дзе на першы план выступаюць задачы атрымання ад дарослага інфармацыі аб навакольных прадметах і з'явах, спосабах дзеяння, пашыраецца запас слоў, звязаных з адлюстраваннем якасцей прадметаў і з'яў рэчаіснасці (*хуткі, лоўкі, празрысты, дажджлівы* і да т. п.).

Для маўлення дзяцей з пазасітуацыйна-асобаснай формай зносін, якія імкнучца атрымаць інфармацыю аб нормах узаемаадносін паміж людзьмі, характэрны прыметнікі, што абазначаюць фізічны стан, узрастае роля дзеясловаў валявога і інтэлектуальнага дзеяння (*стомлены, акуратны, кланатлівы, падумалі і вырашылі* і да т. п.).

Яксны рост слоўніка абумоўлены працэсам засваення дзецьмі значэння слова. Для дзіцяці канца першага – пачатку другога года жыцця слова азначае толькі адзін пэўны прадмет (*лялька, шапачка, дом*). Тут слова – эквівалентнае пачуццёваму вобразу прадмета.

К канцу другога года жыцця слова для дзяцей абазначае групу адпаведных прадметаў (“лялька” – гэта розныя лялькі). Значэнне слова тут больш шырокае, разам з тым яно менш канкрэтнае.

У 3–3,5 гады ў дзяцей назіраецца больш высокая ступень абагульнення: слова абазначае некалькі груп адпаведных прадметаў (“цацкі”, “посуд”). Сігнальнае значэнне такога слова вельмі шырокае, разам з тым яно значна аддалена ад канкрэтных вобразаў прадметаў.

Апошняя ступень абагульнення – у слове як бы дадзены шэраг папярэдніх узроўняў абагульнення (слова “рэч”, напрыклад, змяшчае ў сабе абагульненні, якія ахопліваюць словы “цацкі”, “посуд”, “мэбля” і інш.). Сігнальнае значэнне такога слова надзвычай шырокае, а сувязь яго з канкрэтнымі прадметамі прасачыць даволі цяжка. Такі ўзровень абагульнення даступны дзецям толькі на пятым годзе жыцця.

Практыка моўных зносін пастаянна сутыкае дзяцей з рознымі значэннямі аднаго слова, з сінонімамі і антонімамі. Разуменне гэтых слоў і выкарыстанне іх у маўленні падпарадкавана канкрэтным умовам камунікацыі. Дашкольнікі, напрыклад, асобна ўспрымаюць такія словы і выразы, як *храбры, смелы, мужны; бязлівы, мясмелы, пужлівы; грэбень пёўніка і грэбень для расчэсвання валасоў*, не заўважаючы паміж імі ўласна моўных сувязей. Гэтыя факты сведчаць аб тым, што маўленчая рэчаіснасць асэнсоўваецца дашкольнікамі вельмі невыразна.

10.2. Задачи слоўнікавай работы

Зыходзячы з асаблівасцей засваення дзецьмі слоўніка роднай мовы, можна вызначыць наступныя **агульныя задачы** слоўнікавай работы:

1. Колькаснае ўзбагачэнне слоўніка дзяцей рознымі часцінамі мовы, неабходнымі для канкрэтных зносін.

2. Фарміраванне ў дзяцей паняццяў – сацыяльна замацаванага значэння слоў.

3. Актывізацыя слоўніка (пераход слоў з пасіўнага слоўніка ў актыўны – у практыку зносін).

4. Фарміраванне ў дзяцей элементарнага разумення слова як моўнай адзінкі.

Акрамя агульных задач слоўнікавай работы вылучаюцца **прыватныя задачы** слоўнікавай работы: замена дыялектызмаў, жарганізмаў у маўленні дзяцей словамі літаратурнай мовы, увядзенне ў вобразны лад роднага маўлення – узбагачэнне дзіцячага слоўніка вобразнымі выразамі, фразеалагічнымі зваротамі, прыказкамі, прымаўкамі.

Усе задачы слоўнікавай работы вырашаюцца ў адзіным педагагічным працэсе. У той жа час слоўнікавая работа ў кожнай узроставай групе мае сваю спецыфіку. У малодшых групах ажыццяўляецца папайна і актывізацыя слоўніка дзяцей, неабходнага для сітуацыйна-дзелавых і пачатковых пазасітуацыйна-пазнавальных зносін. Значэннем слоў малых авалодваюць на аснове іх дакладнага судзясення з аб'ектамі навакольнага свету, іх некаторымі асаблівасцямі.

Дашкольнікі сярэдняга ўзросту разам з засваеннем канкрэтнага значэння слова на аснове дакладнага судзясення яго да прадметаў і з'яў, іх асаблівасцей і адносін, засвойваюць абагульненае значэнне слоў на аснове вылучэння істотных прыкмет аб'ектаў пазнання.

Старэйшыя дашкольнікі авалодваюць больш высокімі ступенямі абагульнення. Значнае месца ў старшай групе займае работа над сэнсавымі сувязямі і адносінамі паміж словамі (сінаніміяй, антаніміяй, шматзначнасцю слоў).

Асноўным крытэрыям для адбору слоў беларускай мовы як другой з'яўляецца: 1) іх ужывальнасць; 2) практычная неабходнасць для зносін паміж дзецьмі і з дарослымі; 3) адпаведнасць нацыянальным моўным традыцыям.

У дашкольнай установе з беларускім маўленчым рэжымам у працэсе азнаямлення з наваколлем дзеці адразу знаёмяцца з беларускімі назвамі прадметаў, з'яў, іх якасцей, дзеянняў.

Калі навучанне беларускай мове адбываецца толькі на спецыяльных занятках у дзіцячым садзе з рускай мовай выхавання, работа над рускім слоўнікам значна апырэджае адпаведную работу над беларускім слоўнікам. Аб'ём апошняга міжволі будзе меншы ў параўнанні з рускім.

Магчымасць чалавека не толькі ўтрымліваць у памяці дзесяткі тысяч слоў, але і імгненна выклікаць патрэбнае слова для пабудовы выказвання тлумачыцца тым, што словы сістэматызуюцца, асацыіруюцца адно з адным па розных прыкметах і напрамках, перш за ўсё па тэматыцы выказвання (*надвор'е, адзенне, святы* і да т. п.). Значыць, пры ўзбагачэнні слоўніка дзяцей трэба даваць ім сістэматызаваныя групы слоў, што максімальна абляг-

чае дзецям пошук патрэбнага слова для выказвання сваёй думкі ў працэсе маўленчай дзейнасці.

Пры навучанні дашкольнікаў другой мове на адных занятках можа быць уведзена ад 3 да 8-10 новых слоў. Колькасць засвоеных слоў залежыць ад метаду арганізацыі запамінання слоў, ад таго, наколькі новыя словы могуць быць аб'яднаны ў адну сэнсавую групу. Чым больш развітае беларускае маўленне дашкольніка, тым лягчэй засвойваецца слоўнік. Па меры развіцця маўленчых зносін на беларускай мове ў дзіцяці ўзнікае патрэба ў новых беларускіх словах, якія лёгка і натуральна ўваходзяць у маўленне і трывала запамінаюцца.

Лекцыя 11. Метады і прыёмы слоўнікавай работы

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

11.1. Метады слоўнікавай работы.

11.2. Прыёмы слоўнікавай работы.

11.1. Метады слоўнікавай работы

Усе метады азнаямлення дзяцей з навакольнай рэчаіснасцю падзяляюцца на дзве вялікія групы:

- 1) метады непасрэднага азнаямлення дзяцей з наваколлем;
- 2) апасродкаваныя метады.

Сярод метадаў слоўнікавай работы вылучаюцца тыя, што заснаваны на выкарыстанні нагляднасці, і тыя, што абапіраюцца на тлумачэнне словамі.

Да першай групы метадаў належаць: назіранні, экскурсіі-агляды, разглядванне прадметаў, карцін, экскурсіі за межы дзіцячага сада, дыдактычныя гульні з прадметамі, цацкамі, малюнкамі, паказ відэафільмаў, кінафільмаў, рознага віду тэатраў. У аснове гэтых метадаў ляжыць нагляднасць, пачуццёвы вопыт дзіцяці. Дзіця мае магчымасць сама пабачыць прадмет ці з'яву, дасягнуць да яго, панюхаць і г. д. Кожнае слова пры гэтым напамінаецца канкрэтным зместам. Наяўнасць нагляднага вобраза стымулюе моўную актыўнасць дзяцей.

Да другой групы метадаў належаць: чытанне твораў мастацкай літаратуры – аповяданняў і вершаў пазнавальнага зместу, твораў вуснай народнай творчасці, гутаркі, моўныя дыдактычныя гульні.

На практыцы гэтыя метады ўжываюцца ў шматлікіх спалучэннях у залежнасці ад канкрэтнай задачы фарміравання слоўніка, ад узроўню развіцця маўлення дзяцей. У малодшых групах пераважае першая група метадаў, у старэйшых – другая.

11.2. Прыёмы слоўнікавай работы

У адных і тых жа метадах выкарыстоўваецца адначасова некалькі прыёмаў.

Развіццё беларускага маўлення і навучанне рускамоўных дашкольнікаў блізкароднаснай мове абапіраецца на *агульнапрынятыя* метадычныя прыёмы і *спецыфічныя*, абумоўленыя, з аднаго боку, тым, што дзеці разумеюць беларускае маўленне, а з другога – тым, што ўвядзенне новага слова не заўсёды азначае азнаямленне з новым паняццем (яно можа быць вядомым малым на рускай мове).

Важна па магчымасці ствараць праблемныя сітуацыі, каб выклікаць у дзяцей асэнсаванае жаданне даведацца, “як гэта называецца па-беларуску”. Напрыклад, у цацачным магазіне працуе лялька Паўлінка, якая прадае цацкі толькі таму, хто правільна называе іх па-беларуску.

Прыёмы ўзбагачэння і ўдакладнення слоўніка:

1. *Паказ з называннем.* Выхвальнік разглядае з дзецьмі прадмет, называе яго ці яго прыкметы, уласцівасці. Выхвальнік вымаўляе слова павольна (але не па складах), арфаэпічна правільна. Да нагляднасці прад’яўляюцца пэўныя патрабаванні: прадмет, малюнак павінны адлюстроўваць перш за ўсё тое, для тлумачэння чаго яны выкарыстоўваюцца. Так, па тэме “Колеры” лепш падабраць аднолькавыя цацкі розных колераў (напрыклад, кубікі). Тады ўвага дзяцей не будзе рассявацца. Важным патрабаваннем да нагляднасці з’яўляецца і яе займальнасць,

2. *Даручэнні*, якія патрабуюць адказу дзеяннем (“Знайдзі”, “дай”, “прынясі”, “зрабі”.) Выкарыстоўваюцца ў малодшых групах.

3. *Тлумачэнне слова* – падрабязнае апісанне аб’екта, замена знаёмым словам (сінонімам), супастаўленне з антонімам. Выкарыстоўваецца, як правіла, калі паказ прадмета ці назіранне з’явы немагчымыя. (Напрыклад, перад чытаннем твора, у якім сустракаецца новае слова “прагны”, выхвальнік тлумачыць: так называюць чалавека, які ні з кім не дзеліцца, усяго шкадуе, усяго яму мала). Для тлумачэння значэння слова могуць быць выкарыстаны вершы, загадкі.

4. *Тлумачэнне паходжання слова.* Каб лексіка, якую засвойвае дзіця, не заставалася для яго чужой, вельмі важна паказаць матываванасць некаторых слоў, дапамагчы яму ўстанавіць словаўтваральныя сувязі. Дзеці з дапамогай выхвальніка шукаюць адказы на пытанні тыпу: “Як называецца чалавек, які працуе на кухні?”, “Якая кветка называецца дзьмухавец? Чаму?” Такая работа садзейнічае і лепшаму засваенню новых слоў, і фарміраванню граматычнага пачуцця роднай мовы.

5. *Шматразовае паўтарэнне новага слова або фразы.* Слова паўтараецца некалькі разоў: спачатку яго вымаўляе выхвальнік, затым выхвальнік разам з усімі дзецьмі, потым выхвальнік прапануе вымавіць слова асобным дзецям.

6. *Выкарыстанне новага слова ў спалучэнні са знаёмымі словамі.* (“Пеця, у цябе новыя сандалікі? Хто купіў сандалі? Якія прыгожыя сандалі!”).

7. *Неаднаразовае паўтарэнне слова выхавальнікам на працягу заняткаў.* Выхавальнік разам з дзецьмі вяртаюцца да слова некалькі разоў на працягу заняткаў.

Прыёмы актывізацыі слоўніка:

1. *Пытанні.* Выхавальнік задае дзецям пытанні як у простай форме (“Хто гэта?”, “Што гэта?”, “Што ты робіш (рабіў, будзеш рабіць)?”), так і ў больш складанай (“Каму і што шые мама?”, “Чым чысціць?”), а таксама складаныя пытанні прычынна-выніковага характару (*Чаму? Навошта? Як? Калі?*).

2. *Дыдактычныя практыкаванні і гульні.* Яны выкарыстоўваюцца для актывізацыі ўжывання ў маўленні розных часцін мовы. Праводзяцца як з нагляднасцю, так і без яе. Напрыклад, “Што змянілася?” (“Вырасла шмат грыбоў”, “Пажайцела лісце” і г. д.); “Хто як крычыць?” (“Мядзведзь рыкае. Карова мыкае. Кошка мяўкае і г. д.).

3. *Загадванне і адгадванне загадак, тлумачэнне і ўжыванне прыказак і прымавак, разгадванне крыжаванак.* Апошнія можна практыкаваць ужо з дзецьмі сярэдняга дашкольнага ўзросту (словы ў клеткі ўпісвае выхавальнік).

Лекцыя 12. Экскурсіі і назіранні

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

12.1. *Роля экскурсіі і назіранняў у азнаямленні дзяцей з наваколлем і ў фарміраванні іх слоўніка.*

12.2. *Падрыхтоўка выхавальніка і дзяцей да правядзення экскурсіі.*

12.3. *Арганізацыя і метадыка правядзення экскурсіі.*

12.4. *Арганізаваныя назіранні і мэтавыя прагулкі.*

12.1. Роля экскурсіі і назіранняў у азнаямленні дзяцей з наваколлем і ў фарміраванні іх слоўніка

Развіццё слоўніка дашкольнікаў ажыццяўляецца ў працэсе назапашвання вопыту і развідца ўяўленняў дзяцей аб навакольным свеце. Асноўныя спосабы пазнання дзіцём навакольнай рэчаіснасці – назіранне і актыўная пазнавальная дзейнасць. Дадзеныя метады з’яўляюцца важнай часткай экскурсіі і мэтавых прагулак.

Перавага экскурсіі у тым, што яны дазваляюць у натуральнай абстаноўцы пазнаёміць дзяцей з аб’ектамі і з’явамі прыроды. На экскурсіях дзеці знаёмяцца з раслінамі, жывёламі і ўмовамі іх пражывання, а гэта спрыяе фарміраванню першасных уяўленняў аб узаемасувязях ў прыродзе.

Экскурсія садзейнічае: фарміраванню навыкаў назірання і назіральнасці; развіццю сэнсарных здольнасцей (уменне бачыць разнастайныя прыкметы аб’ектаў: колер і яго адценні, прасторавае размяшчэнне, разнастайнасць

формаў і інш); разумовых працэсаў (аналізу, параўнання, абагульнення, класіфікацыі, умення ўстанаўліваць сувязі); развіццю ўяўлення і творчых здольнасцей. Вялікая роля экскурсій у эстэтычным выхаванні дзяцей. Прыгажосць прыроды выклікае глыбокія перажыванні, спрыяе развіццю эстэтычных пачуццяў. Экскурсіі ў прыроду, звязаныя са знаходжаннем дзяцей на паветры, з рухам, садзейнічаюць умацаванню здароўя.

Арганізацыя назіранняў і актыўнай пошукавай дзейнасці падчас экскурсій і мэтавых прагулак дазваляе вырашыць шэраг задач па развіцці маўлення дзяцей:

- пашырэнне і ўдакладненне слоўніка за кошт слоў, якія абазначаюць уласцівасці, якасці прадметаў, абагульняючых паняццяў;
- навучанне пабудове складаных сказаў з рознымі відамі сувязі (складаназлучаных, складаназалежных часу, месца, прычыны, бяззлучнікавых);
- фарміраванне навыкаў выказвання-разважання (вылучаць істотныя прыкметы прадметаў для абагульнення, тэзісы для абмеркавання і доказы);
- развіццё ўмення выкарыстоўваць розныя моўныя сродкі для сувязі сэнсавых частак выказвання.

12.2. Падрыхтоўка выхавальніка і дзяцей да правядзення экскурсій.

Экскурсію арганізаваць значна цяжэй, чым занятак у групе, і яна будзе паспяховай толькі пры ўмове праведзення старанай падрыхтоўкі.

Падрыхтоўка выхавальніка заключаецца, перш за ўсё, у вызначэнні мэты экскурсіі і адборы праграмага зместу. Выхавальнік плануе экскурсію, зыходзячы з патрабаванняў праграмы і асаблівасцей навакольнага асяроддзя.

Пры вызначэнні адлегласці да месца экскурсіі варта зыходзіць з фізічных магчымасцей дзяцей. Працягласць шляху да абранага месца (у адзін бок) не павінна перавышаць у сярэдняй групе 30 хвілін, у старэйшай – 40–50 хвілін. Пры гэтым варта ўлічваць асаблівасці дарогі, стан надвор'я. Таксама на шляху не павінна сустракацца прадметаў, якія могуць адцягнуць увагу дзяцей ад вызначанай мэты.

Як бы добра не было знаёма выхавальніку месца экскурсіі, неабходна за дзень, за два да яе агледзець яго. Пабываюшы на месцы будучай экскурсіі, выхавальнік удакладняе маршрут, знаходзіць патрэбныя аб'екты, вызначае змест і аб'ём тых вёдаў, якія павінны атрымаць дзеці аб дадзеным крузе з'яў, паслядоўнасць правядзення асобных частак экскурсіі, устанаўлівае месца для калектыўных і самастойных назіранняў, для адпачынку дзяцей. Папярэдняе азнаямленне з месцам будучай экскурсіі дае магчымасць не толькі ўдакладніць і канкрэтызаваць план, але і прадумаць прыёмы яе вядзення. Для таго каб экскурсія была цікавай, выхавальніку трэба падрыхтаваць вершы, загадкі, прыказкі, гульніявыя прыёмы.

Падрыхтоўка дзяцей. За некалькі дзён да экскурсіі выхавальнік праводзіць з дзецьмі нсвятлікую гутарку, з тым каб выклікаць у іх цікавасць да дадзенага

віду занятку, ажывіць уражанні і ўяўленні, якія могуць быць карыснымі ў ходзе экскурсіі. Паведамляе яе мэту – дзеці павінны ведаць, куды і навошта пойдучь, што ўбачаць. Выхавальнік нагадвае дзецям правілы паводзін на вуліцы.

12.3. Арганізацыя і методыка правядзення экскурсіі

Экскурсія – наведванне (звычайна калектыўнае) чаго-небудзь, паездка, прагулка куды-небудзь з навуковай, адукацыйнай ці іншай мэтай.

Экскурсіі праводзяцца ў сярэдній, старэйшай групах не радзей 1 разу ў месяц.

Экскурсіі падзяляюцца на 2 віды:

- прыродазнаўчыя (пазнавальныя) экскурсіі ў парк, лес, да возера;
- экскурсіі з мэтай азнаямлення з працай дарослых (школа, бібліятэка).

Прыродазнаўчыя экскурсіі мэтазгодна праводзіць у адны і тыя ж месцы ў розныя часы года, з тым, каб паказаць дзецям сезонныя змены, якія адбываюцца ў прыродзе.

Методыка правядзення прыродазнаўчых пазнавальных экскурсіі.

Прыродазнаўчая экскурсія ўключае ў сябе:

- уступную гутарку;
- калектыўнае назіранне;
- індывідуальнае самастойнае назіранне дзяцей;
- збор прыродазнаўчага матэрыялу, гульні дзяцей з сабраным матэрыялам.

Парадак частак вар’іруецца ў залежнасці ад мэты экскурсіі, сезону. Прывёўшы дзяцей да месца экскурсіі, варта ў кароткай гутарцы нагадаць пра яе мэты, даць дзецям аглядзецца. Асноўнай часткай экскурсіі з’яўляецца калектыўнае назіранне, з дапамогай якога вырашаюцца ўсе асноўныя задачы экскурсіі. Выхавальнік дапамагае дзецям убачыць характэрныя прыкметы прадметаў і з’яў. Для гэтага можна выкарыстоўваць розныя прыёмы: пытанні, загадкі, параўнанне, гульні, апавяданні, тлумачэнні.

Важнае месца адводзіцца на экскурсіях пытанням, якія падахвочваюць дзяцей разглядаць прадмет, параўноўваць яго з іншымі прадметамі, знаходзіць адрозненне і падабенства, усталяваць сувязь паміж рознымі з’явамі прыроды.

Па заканчэнні асноўнай часткі дзецям даецца магчымасць задаволіць іх цікавасць у індывідуальных самастойных назіраннях і зборы матэрыялу. Аднак пры гэтым варта не забываць аб ахове прыроды. Збор матэрыялу павінен быць строга абмежаваны і праводзіцца пад кіраўніцтвам або пры непасрэдным удзеле педагога.

Падчас адпачынку дзяцей праводзяцца гульні і гульніавыя практыкаванні. Дзеці актуалізуюць уяўленні аб характэрных асаблівасцях прадмета, запамінаюць назвы раслін і г. д. (“Пазнай па паху”, “Пазнай па апісанні”, “Раз, два, тры, да бярозкі бяжы!”).

Галоўная мэта заключнага этапу – падвядзенне вынікаў. Творчыя заданні дазваляць дзіцяці выказаць свае ўражанні, паказаць стаўленне да свету пры-

роды. Можна прапанаваць дзецям сумесна з педагогам скласці кнігі казак. Напрыклад, дашкольнікі могуць скласці аповед аб парку, прыдумаць здагадку, або прыдумаць, якія казкі маглі б распавядаць ім старая елка.

Праца пасля экскурсіі. Веды, атрыманыя на экскурсіі, пашыраюцца і замацоўваюцца на занятках, у гульнях, у назіраннях у кутку прыроды за прынесенымі аб'ектамі. Адрозна ж пасля вяртання з экскурсіі сабраны матэрыял неабходна размясціць у куток прыроды (расліны паставіць у вазы, жывёл змясціць у акварыум, тэрарыум), за раслінамі і жывёламі арганізаваць назіранні.

Праз 2–3 дні пасля экскурсіі выхавальнік праводзіць заняткі з выкарыстаннем раздатачнага матэрыялу, маляванне, лепку, дыдактычныя гульні з прыродным матэрыялам, чытае мастацкую літаратуру, заслухоўвае апавяданні дзяцей пра тое, дзе былі і што бачылі. У заключэнне праводзіцца абагульняючая гутарка.

Плануючы гутарку пасля экскурсіі, выхавальнік павінен прадумаць пытанні так, каб у памяці дзяцей аднавіць увесь ход экскурсіі, падкрэсліць найбольш важныя ў адукацыйным і выхаваўчым стаўленні моманты, падвесці іх да ўстанаўлення сувязі паміж з'явамі.

12.4. Арганізаваныя назіранні і мэтавыя прагулкі

Для фарміравання ў дзяцей дакладных уяўленняў аб навакольным свеце выкарыстоўваюць цыклы назіранняў за адным і тым жа аб'ектам у працэсе змены яго прыкмет.

Назіранне – гэта тое, што заўважана ў працэсе вывучэння, разгляду чаго-небудзь, нагляданняў за кім-небудзь.

Гэтыя заняткі накіраваны на пазнанне, удакладненне і замацаванне ведаў аб наваколлі. У аснове арганізаваных назіранняў ляжаць непасрэдня адчуванні і ўспрымання дзесцімі прадметаў, з'яў, іх уласцівасцей.

Назіранні могуць быць непрацяглымі (за работай дворніка, вадзіцеля) або працяглымі (за будаўніцтвам якога-небудзь аб'екта).

Як самастойныя заняткі назіранні праводзяць у малодшай і сярэдняй групях. Назіранні ў старэйшым узросце праводзяцца ў штодзённым жыцці (у ранішнія гадзіны, на прагулцы і г. д.).

Тэматыка назіранняў вызначаецца адукацыйнай праграмай у дзіцячым садзе. Гэта назіранні за працай дарослых, за транспартам, за ўпрыгожанымі да свята вуліцамі, за кармленнем жывёлы і г. д.

Назіранні праводзяцца з невялікімі групамі, каб дзеці добра бачылі прадмет ці з'яву, каб кожнае дзіця мела магчымасць вымавіць, замацаваць новае слова. У працэсе назіранняў трэба заахвочваць актыўнасць дзяцей, Актыўнасць выражаецца не толькі ў маўленні (адказы на пытанні, выказванні, пытанні самога дзіцяці), але і ў дзейнасці. Напрыклад, назіраючы за рамонтам кніжак старэйшымі дзесцімі, малыя могуць падаць клей, паперу, патрымаць тыя часткі кнігі, якія трэба замацаваць.

У час назіранняў за жывёлай дзецям можна даць магчымасць пакарміць яе. Дзеці імітуюць рухі жывёл.

Лекцыя 13. Заняткі па разглядванні прадметаў

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

13.1. Заняткі па першапачатковым азнаямленні з прадметамі і з'явамі і іх віды.

13.2. Заняткі па паглыбленні ведаў аб прадметах і з'явах.

13.3. Заняткі па фарміраванні паняццяў.

13.1. Заняткі па першапачатковым азнаямленні з прадметамі і з'явамі і іх віды

Гэта група заняткаў адпавядае першаму напрамку слоўнікавай работы (увядзенне новых слоў на аснове пашырэння ведаў дзяцей аб навакольных прадметах, раслінным і жывёльным свеце, аб з'явах грамадскага жыцця). Важнымі момантамі арганізацыі такіх заняткаў з'яўляюцца наступныя:

1. Адбор прыёмаў, якія засяроджаюць увагу дзіцяці на аб'екце (з'яўленне і знікненне прадмета, дэманстрацыя і арганізацыя дзеянняў з прадметам, сюрпрызныя моманты, выкарыстанне гульнявых атрыбутаў, напрыклад “Цудоўнага мяшочка”).

2. Супадзенне называння прадмета або з'явы з тым, на чым засяроджана ўвага дзіцяці, г. зн. выхавальнік тады ўводзіць новае слова, калі дзіця і з цікавасцю разглядае аб'ект, шукае яго і г. д. Назва прадмета паўтараецца некалькі разоў.

3. Практыкаванне дзяцей у выкарыстанні ў маўленні пэўных слоў, паўтарэнне іх.

Віды заняткаў па першапачатковым азнаямленні з прадметамі і з'явамі: арганізаваныя назіранні і мэтавыя прагулкі; экскурсіі-агляды; дэманстрацыя прадметаў, дзеянняў з імі.

Дэманстрацыя прадметаў, дзеянняў з імі. Асноўная мэта заняткаў – увесці ў маўленне дзяцей назвы прадметаў дзеянняў з імі. Дзеці вучацца назіраць, вылучаць ісготныя прыкметы: часткі цэлага, асаблівасці прадмета, яго прызначэнне.

Паграбаванні да заняткаў па ўвядзенні новых слоў-назваў прадметаў і дзеянняў з імі:

Першае паграбаванне да такіх заняткаў: пазнавальная дзейнасць дзяцей павінна быць апасродкавана практычнымі задачамі і абавірацца на гульнявыя прыёмы, якія актывізуюць пазнавальны працэс дзіцяці. Напрыклад, перад разглядваннем падушкі выхавальнік можа ўнесці гульнявога персанажа, які расказвае, што яму вельмі нязручна спаць, але ён не ведае, чаму так атрымліваецца (паказвае сваю пасцель без падушкі).

Другім патрабаваннем да заняткаў з’яўляецца абавязковае выкарыстанне нагляднасці. Гэта наборы раздатачнага матэрыялу, якія павінны адпавядаць колькасці дзяцей у групе; дэманстрацыйны матэрыял. Заняткі трэба арганізоўваць так, каб дзеці маглі актыўна дзейнічаць з прадметамі (апрацаваць ляльку, складваць прадметы на паліцу, у шафу і г. д.). Выхавальнік кіруе пазнавальнай і маўленчай дзейнасцю дзяцей, указваючы, як трэба дзейнічаць з прадметам, задае пытанні. У выніку ў дашкольнай фарміруецца цэласнае, поўнае ўяўленне аб прадмесе, якое адлюстроўвае сувязь прызначэння прадмета з яго будовай і матэрыялам, з якога той зроблены.

Звычайна заняткі складаюцца з трох частак. Першая – пастаноўка перад дзецьмі вучэбнай задачы. *Другая* частка – асноўная. Выхавальнік дэманструе прадмет, звяртае ўвагу дзяцей на яго будову, звязвае яе з прызначэннем дадзенага прадмета. Дадатковыя прадметы, у якіх адсутнічае якая-небудзь частка ці якія зроблены з іншага матэрыялу, наглядна для дзіцяці паказваюць значнасць кожнай дэталі, немагчымасць выкарыстоўваць гэты прадмет па прызначэнні. У выніку дзеці ўспрымаюць прадмет у цэлым і расчлянёна, засвойваюць адпаведны слоўнік. *Трэцяя* частка – замацаванне новых ведаў. Дзеці, напрыклад, выкарыстоўваюць веды для таго, каб выбраць неабходныя для якой-небудзь дзейнасці прадметы сярод іншых (напрыклад, праводзіцца гульня “Апрацаваць ляльку”). Дзецям прапанована рознае адзенне для лялькі, а яны павінны выбраць толькі тое, якое падыходзіць у дадзенаю пару года).

13.2. Заняткі па паглыбленні ведаў аб прадметах і з’явах

Гэта група заняткаў адпавядае другому напрамку слоўнікавай работы – увядзенне слоў на аснове паглыблення ведаў аб прадметах, з’явах. Найбольш тыповымі для гэтай групы з’яўляюцца заняткі па азнаямленні дзяцей з асаблівасцямі прадметаў, іх якасцямі і ўласцівасцямі, параўнанне прадметаў.

У аснове метадыкі гэтых заняткаў ляжыць:

1. Арганізацыя актыўных даследаванняў дзяцей пры азнаямленні з асаблівасцямі прадметаў, накіраваных на вычлененне частак, якасцей, уласцівасцей, адносін у пэўнай сістэме.

2. Кіраўніцтва даследчымі дзеяннямі з дакладнымі ўказаннямі выхавальніка аб тым, што павінна зрабіць дзіця, каб вычленіць тую або іншую якасць, уласцівасць прадмета.

3. Навучанне дзяцей супастаўленню, параўнанню пэўнай якасці, уласцівасці прадметаў, з’яў з процілеглай якасцю, уласцівасцю прадметаў, з’яў, дзякуючы чаму дасягаецца выразнае ўспрыманне дзецьмі навакольнай рэчаіснасці.

4. Арганізацыя заняткаў на аснове нагляднага матэрыялу, максімальна набліжанага да магчымай успрымання дзіцяці, пры неабходнасці з выкарыстаннем раздатачнага матэрыялу.

Азняямленне з якасцямі і ўласцівасцямі прадметаў.

Якасці – тыя асаблівасці прадмета, якія ўспрымаюцца органамі пачуцця без парушэння цэласнасці прадмета: *цвёрды, мяккі, халодны, гнуткі, пушысты* і г. д.

Уласцівасці – тыя асаблівасці прадмета, якія вычляняюцца ў выніку парушэння цэласнасці прадмета: *рвецца, б’ецца, крышыцца* і г. д.

Заняткі па вычляненні якасцей і ўласцівасцей прадметаў маюць пэўную структуру. Звычайна яны пачынаюцца з вычлянення якасці прадмета ў працэсе той ці іншай дзейнасці. Затым ажыццяўляецца навучанне кожнага дзіцяці даследчыцкім дзеяннем, вычляненню патрэбнай якасці прадмета. У заключэнні заняткаў дзеці практыкуюцца ў вылучэнні пэўнай якасці ў розных прадметах і ў выкарыстанні ў практыцы новых слоў.

Параўнанне прадметаў. Гэтыя заняткі абапіраюцца на сфарміраваныя ў дзяцей уменні бачыць часткі, дэталі, вылучаць якасці, уласцівасці прадметаў. Мэта іх у плане слоўніковай работы – фарміраванне ўменняў найбольш дакладна падбіраць словы для характарыстыкі асаблівасцей прадметаў. Важнай умовай эфектыўнасці заняткаў на параўнанне прадметаў з’яўляецца правільны падбор нагляднасці. Прадметы, якія параўноўваюцца, павінны мець як агульныя, так і розныя прыкметы (колер, форма, велічыня, часткі, прызначэнне, матэрыял і г. д.). Параўнанне вядзецца ў пэўнай паслядоўнасці: ад параўнання прадметаў у цэлым да вычлянення і параўнання частак, дэталей. Прычым параўнанне пачынаецца з вылучэння адрозненняў, што дзецям заўважыць лягчэй, а затым адзначаюцца падобныя прыкметы. Закачываецца працэс параўнання абагульненнем – вызначэннем адметных прыкмет кожнага прадмета.

Асноўнымі прыёмамі на гэтых занятках з’яўляюцца пытанні і ўказанні выхавальніка, які кіруе працэсам параўнання, дапамагае ўбачыць тыя асаблівасці, якія дзеці самі не заўважаюць. Выхавальнік пытаецца: што гэта? Што будзем параўноўваць? Каму патрэбны гэтыя рэчы? Паглядзім, чым яны адрозніваюцца? (Адзначаюцца колер, форма, памеры, дэталі прадметаў.) А чым яны падобныя? Што ў іх аднолькавае?

Напрыклад, дзеці параўноўваюць гліняную талерку і саламяную хлебніцу. Адзначаюць, што гэтыя рэчы патрэбны дома, гэта посуд. Талерка зроблена з гліны, яна гліняная. У талерку можна наліваць суп, з яе ядуць кашу, бульбу. Пасля абёда талерку мыюць. У хлебніцы захоўваюць хлеб. Чым зручная саламяная хлебніца? Ці можна ў хлебніцу наліць суп? Ці можна класці кашу, бульбу? (Хлебніцу не адмыеш. На ёй застаюцца плямы.) А чым падобныя талерка і хлебніца? (Яны абедзве круглыя. І хлебніца, і талерка – гэта прадметы посуду, іх трэба выкарыстоўваць па прызначэнні, берагчы.)

13.3. Заняткі па фарміраванні паняццяў

Гэтая група заняткаў адпавядае трэцяму (апошньому) напрамку ў змесце слоўніковай работы – увядзенню слоў абагульняючага характару на аснове фарміравання відавых і родавых паняццяў.

Пры папярэднім разглядванні падметаў, іх асаблівасцей у дзяцей фарміраваліся ўяўленні аб іх. Аднак ва ўяўленні не адлюстравана сутнасць прадмета. Асваенне паняццяў і адпаведнага слоўніка патрабуе ўмення бачыць асаблівасці прадметаў і з’яў, вылучаць сярод шэрага асаблівасцей найбольш істотныя і абагульняць на гэтай аснове прадметы і з’явы. Усё гэта забяспечвае развіццё прасцейшых форм славесна-лагічнага мыслення дзіцяці і асваенне абагульняючай функцыі слова.

Да заняткаў гэтай групы В.І. Логінава вызначае наступныя палажэнні, якія дазваляюць забяспечыць разумовае і маўленчае развіццё дзяцей:

1. Заняткі будуюцца на наглядным матэрыяле. Наборы прадметаў павінны адрознівацца па неістотных прыкметах і мець агульную прыкмету або групу іх, што адпавядае зместу паняцця.

2. Цэнтральным момантам метадыкі заняткаў з’яўляецца навучанне дзяцей вылучэнню істотных прыкмет як асновы для абагульнення, на якой уводзіцца слова, што абазначае паняцце.

3. Замацаванне засвоенага паняцця і слова, што яго абазначае, ажыццяўляецца перш за ўсё шляхам аднясення прадметаў да паняцця на аснове вызначэння істотнай прыкметы.

Адрозніваюцца відавныя і родавыя паняцці.

Відавныя паняцці – вузкія па аб’ёму, яны аб’ядноўваюць адзін від прадметаў. Так, у відавое паняцце “кубак” уваходзіць усе магчымыя кубкі рознага колеру, памеры, формы, матэрыялу.

Родавыя паняцці – гэта паняцці большага аб’ёму, якія ўключаюць як састаўныя часткі відавныя паняцці. Напрыклад, радавое паняцце “адзенне” ўключае ў сябе шэраг відавых: сукенка, паліто, куртка, касцюм і г. д.

І відавныя, і родавыя паняцці патрабуюць вызначэння істотных прыкмет і абагульнення па іх.

Фарміраванне відавых паняццяў. Гэтыя заняткі праводзяцца галоўным чынам з дзецьмі чацвёртага і пятага года жыцця. У набор прадметаў для заняткаў павінны ўваходзіць перш за ўсё прадметы аднаго віду, якія адрозніваюцца неістотнымі прыкметамі, напрыклад рознага памеру. Акрамя таго, да заняткаў рыхтуюцца іншыя прадметы блізкіх відаў, у дадзеным выпадку – гэта друшляк, бітон, патэльня, вядро, слоік, якія дзеці павінны адрозніваць ад каструлі. Методыка заняткаў пабудавана так, што дзеці ставяцца перад неабходнасцю выбару прадмета з групы падобных. Задача выбару ўключаецца ў цікавую для дзяцей дзейнасць, у першую чаргу гульнявую.

Прапануецца наступная структура заняткаў:

1. Адбор прадметаў пэўнага прызначэння з групы прадметаў, якая ўключае і прадметы блізкіх відаў. Для гэтага ствараецца праблемная сітуацыя, у якой на першы план выступае прызначэнне прадмета. Напрыклад, выхавальнік расказвае, што Нязнайка сабраўся зварыць суп для сваіх сяброў, але ў яго нічога

не атрымалася. Чаму? (Нязнайка трымае ў руках друшляк.) Дзеці тлумачаць, што ў друшляку суп не зварыш. Які ж прадмет трэба ўзяць? Нязнайка бярэ патэльнію, затым вядро, бітон, слоік. Дзеці кожны раз тлумачаць, чаму ў гэтых прадметах нельга варыць суп. Затым дзеці адбіраюць каструлі.

2. Вызначэнне істотных агульных прыкмет прадметаў, што складаюць відавое паняцце. Напрыклад, усе каструлі круглыя, яны даволі шырокія, высокія, збоку ёсць ручкі, накрыўка. Каструлі зроблены з металу, каб не пабіліся, не прамоклі і г. д.

3. Стварэнне практычных сітуацый, у якіх дзеці выбіраюць прадмет неабходны для рэалізацыі пэўнай задачы з групы прадметаў аднаго віду. Напрыклад, трэба выбраць каструльку, каб зварыць яйка, кашу маленькаму дзіцяці, суп на вялікую сям'ю і г. д.

Фарміраванне родавых паняццяў. Заняткі гэтага віду праводзяцца з дзецьмі пятага і шостага гадоў жыцця. Структура іх адрозніваецца ад папярэдніх, паколькі мэта іх – абагульніць групу прадметаў розных відаў.

Першая частка заняткаў прысвячаецца вылучэнню ў прадметах усяго набору прыкмет, ужо знаёмых дзецям. Для гэтага ім прапануюцца трычатыры віды прадметаў, якія ярка адрозніваюцца па істотных прыкметах. Напрыклад, для фарміравання родавага паняцця “жывёлы” ў першай частцы заняткаў дашкольнікам можна прапанаваць малюнкі ваўка, лісы, казы і свінні. Дзеці называюць прыкметы кожнага з іх.

Другая частка заняткаў – навучанне дзяцей умению аддзяляць істотныя для абагульнення прыкметы ад неістотных, абагульняць групу прадметаў па істотных прыкметах і ўвядзенне аднаведнага слова. Гэта работа над паняццем. Так, дзеці абагульняюць тыя прыкметы, якія ўжо вылучылі, адказваючы на пытанні: што ў гэтых жывёл рознага? (У ваўка і лісы лапы, а ў казы і свінні капыты) Што яны ядуць? (Мяса ці траву.) Што ў іх агульнага? (У іх ёсць тулава, галава, ногі (лапы або капыты), хвост.) Як яны рухаюцца? (Ходзяць, бегаюць па зямлі.) Выхавальнік зазначае, што гэта жывёлы.

Трэцяя частка заняткаў прысвячаецца практыкаванню дзяцей у падвядзенні відаў прадметаў пад паняцце на аснове ўліку істотных прыкмет. Для гэтай часткі заняткаў набор прадметаў дапаўняецца відамі, якія ўваходзяць у гэтае паняцце, і відамі, якія з'яўляюцца блізкімі, але ўваходзяць у іншыя паняцці. Для заняткаў па тэме “Жывёлы” гэта могуць быць малюнкі зайца, лая, вожыка, вавёркі, ката, барана, жырафы, рыбы, жука, камара, птушкі. Дзеці класіфікуюць малюнкі. Напрыклад, на адну палічку ставяць малюнкі з выявамі жывёл, на другую – тыя, што да іх не адносяцца. Кожны раз неабходна растлумачваць сваё рашэнне, г. зн. вызначаць істотныя прыкметы для паняцця. Выхавальнік дапамагае пытаннямі.

Лекцыя 14. Выкарыстанне карцін і малюнкаў у слоўнікавай рабоце

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

14.1. Роля карцін і малюнкаў.

14.2. Класіфікацыя карцін.

14.3. Методыка паказу карцін.

14.4. Асноўныя патрабаванні да карціны і працы з ёй.

14.1. Роля карцін і малюнкаў

На занятках па разглядванні карцін адбываецца замацаванне, удасканаленне і актывізацыя слоўніка дзяцей.

У рабоце з дзецьмі выкарыстоўваюцца як прадметныя, так і сюжэтныя карціны. Высока ацаніў значэнне малюнка для слоўнікавай работы К.Дз. Ушынскі: “Вучыце дзіця якім-небудзь пяці невядомым яму словам, і яно будзе доўга і дарэмна пакутаваць над імі, а звяжыце з карцінкамі дваццаць такіх слоў – і дзіця засвоіць іх на ляту. Паспрабуйце адну і тую ж падзею раскажаць двум дзецям, аднолькава здольным: аднаму па малюнках, другому без малюнкаў, – і тады вы ацэніце ўсё значэнне малюнкаў для дзіцяці”. Следам за К.Дз. Ушынскім значэнне карціны у разумовым развіцці дзіцяці, ва ўзбагачэнні яго ведаў і слоўніка раскрыла Л.І. Ціхеева.

Так, напрыклад, з данамогай карцін выхавальнік знаёміць дзяцей з дзікімі жывёламі, відамі транспарту, з прадметамі і аб’ектамі, якія адсутнічаюць у мясцовасці, дзе жывуць дзеці.

Карціны, малюнкi, ілюстрацыі да літаратурных і фальклорных твораў ужываюць у адукацыйным працэсе як сродак размовага (азнаямленне з навакольным асяроддзем, развіццё ўяўлення, увагі, мыслення і г. д.), эстэтычнага (развіццё мастацка-эстэтычнага ўспрымання, фарміравання эмацыйнай адчувальнасці) і маўленчага выхавання (авалоданне дыялагічным і маналагічным маўленнем, узбагачэнне слоўніка).

У працэсе азнаямлення дзяцей з рэпрадукцыямі мастацкіх карцін вырашаюцца наступныя задачы:

- афарміраванне ў дзяцей здольнасці мастацкага бачання карціны;
- фарміраванне ўмення цэласнага ўспрымання яе зместу;
- развіццё эстэтычных уяўленняў і пачуццяў;
- узбагачэнне слоўніка яркімі вобразнымі выразамі, эпітэтамі, метафарамі, параўнаннямі.

14.2. Класіфікацыя карцін

1. *Прадметныя карціны* – на іх намаляваны адзін або некалькі прадметаў без якога-небудзь сюжэтнага ўзаемадзеяння паміж імі (мэбля, адзенне, посуд,

жывёлы; “Конь і жараба”, “Карова і цяля” з серыі “Хатнія жывёлы” – аўтар С.А. Вераценнікавава, мастак А. Камароў).

2. *Сюжэтныя карціны і шматэпізодныя карціны*, дзе прадметы і персанажы знаходзяцца ў сюжэтным узаемадзеянні адзін з адным. Гэтыя карціны выклікаюць у дзяцей жаданне апавядаць, расказаць. Серыя або набор карцін, звязаных адзіным сюжэтным зместам, напрыклад, (аповяд у малюнках) “Апавяданні ў малюнках” Н. Радлова.

3. *Серыі карцін, звязаныя адным зместам*.

4. *Пейзажныя карціны* (А. Саўрасаў “Тракі прыляцелі”; І. Левітан “Залатая восень”).

5. *Нацюрморт* (К. Пятроў-Водкін “Чаромха ў шклянцы”, І. Машкоў “Рабінка”).

6. *Карціны з юмарыстычным зместам*.

Карціны могуць быць: *дэманстрацыйныя, раздатковыя*.

14.3. Методыка паказу карцін

Дыдактычныя карціны, якія выкарыстоўваюцца ў дзіцячым садзе, аб’ядноўваюцца па такіх тэмах: грамадскае жыццё, жыццё дзяцей у гульні і працы, цацкі і гульні, дзіцячы сад, дзіцячыя забавы, праца дарослых, побыт, транспарт, жыццё людзей, дзікія і свойскія жывёлы і інш. На гэтыя тэмы створаны адпаведныя серыі карцін: В.І. Салаўёва “Наша Таня”, “Поры года”; П.С. Меншыкава “Дзікія жывёлы”; В.А. Вераценнікава “Свойскія жывёлы”; А. Батурына “Мы гуляем” і інш.

Методыка паказу карцін мае шмат агульнага з методыкай назірання. У абодвух выпадках агульная структура заняткаў. Выхавальнік прыносіць карціну перад заняткамі, каб выкарыстаць неадвольную ўвагу дзяцей. У пачатку заняткаў часцей за ўсё прымяняецца гутарка, у ходзе якой дзецi падводзяцца да зместу новай карціны. Спецыфіка дэманстрацыйнай карціны заключаецца ў тым, што вялікае месца на занятках адводзіцца тлумачэнню новых слоў, параўнанню іх па сэнсу з ужо вядомымі дзесям словамі. Паколькі карціны часцей за ўсё сюжэтныя, у рабоце над імі акрамя паведамлення новых слоў удзяляецца ўвага і іх замацаванню, а таксама актывізацыі вядомых слоў. Паказ адной карціны звычайна не займае шмат часу, таму на гэтых жа занятках можна выкарыстоўваць і іншыя метады развіцця маўлення: разглядванне знаёмай карціны, параўнанне яе з новай, чытанне знаёмага твора, блізкага па тэме да тэмы карціны, дыдактычная гульня.

На занятках па азнаямленні з наваколлем дзеці не складаюць апавяданняў па карціне. Ужо знаёмая карціна затым выкарыстоўваецца на занятках па развіцці маўлення, дзе дзецям прапануюць скласці той ці іншы від апавядання.

У старэйшай групе часам можна паказваць дзецям рэпрадукцыі мастацкіх карцін. Мастацкая карціна адлюстроўвае рэчаіснасць у вобразнай форме. Таму рэпрадукцыі мастацкіх карцін патрабуюць мастацкага іх успрымання.

Спецыфікай успрымання твораў жывапісу з'яўляецца яго цэласнасць, умненне ўспрымаць не толькі змест карціны, а і спосабы мастацкай выразнасці (кампазіцыя, фон, колер, святлацень, сіметрыя). У сувязі нельга дэталізаваць пытанні, накіраваныя на ўзнаўленне зместу карціны (што? хто? дзе? якія? а яшчэ што? калі? і да т. п.). Такі падыход выключае эмацыянальны бок успрымання, перашкаджае дзецям увайсці ў свет вобразаў, разам з мастаком пранікнуць пачуццямі і эмоцыямі, разбурае цэласнасць успрымання.

Дзецям старэйшага ўзросту даступныя рэпрадукцыі мастацкіх карцін, якія адлюстроўваюць грамадскія падзеі, жыццё і побыт людзей, жыццё і гульні дзяцей, працу дарослых, партрэтны жывапіс, нацюрморты, пейзажы. Гэта, напрыклад, такія карціны: К. Макоўскі. “Дзеці ўцякаюць ад навальніцы”; В. Трацінін. “Дзяўчынка з льялкай”; В. Сяроў. “Дзяўчынка з персікам”, В. Пяроў “Тройка”; І. Шышкін “Раніца ў сасновым лесе”;

І. Астравухаў “Залатая восень” і інш.

Даследчыкі рэкамендуюць у рабоце з мастацкімі карцінамі выкарыстоўваць такія прыёмы, як “уваходжанне” дзяцей у свет карціны; прапанаваць уявіць сябе на месцы канкрэтнага героя карціны і раскажаць ад яго імя, што ён адчувае, як бы ён сябе паводзіў. Дзве-тры знаёмыя карціны можна аб'ядноўваць па змесце і даваць дзецям для параўнання.

14.4. Асноўныя патрабаванні да карціны і працы з ёй:

– Карціна загадзя падбіраецца з улікам цікавасцей дзяцей, з улікам навучальна-выхаваўчай задачы, з улікам пары года, мясцовых умоў (спачатку свая мясцовасць, затым іншыя).

– Карціна павінна вісець на ўзроўні вачэй дзяцей.

– Загадзя падбіраецца ўказка або іншыя атрыбуты.

– Прадумаць размяшчэнне дзяцей: кругам; паўкругам; у шахматным парадку; з улікам слыху, зроку, росту дзяцей.

– Педагог і дзеці, якія выходзяць да карціны, павінны стаяць справа ад карціны.

– Пасля занятку карціны на некалькі дзён застаюцца ў групавым пакоі, выхавальнік падахвочвае дзяцей разглядаць іх.

Л.І. Ціхсева распрацавала *патрабаванні да дыдактычных карцін:*

– карціна павінна быць графічна грамадзянскай;

– павінна праўдзіва адлюстроўваць рэальную рэчаіснасць: правільна перадаваць колер, форму, кампазіцыю, прасторавыя адносіны;

– карціна сваім зместам павінна не толькі ўзбагачаць і ўдакладняць веды дзяцей, іх слоўнік, а і спрыяць маральнаму, эстэтычнаму выхаванню дзяцей;

– змест карціны павінен адпавядаць узросту дзіцяці.

Пры выбары карціны для заняткаў, педагог павінен улічваць, што дзеці ведаюць:

- аб персанажах карціны (дзяўчынка, хлопчык, калабок);
- іх дзеяннях (гуляюць, ядуць);
- аб месцы дзеяння (Дзе? У лесе, дома);
- аб часе дзеяння (Калі?).

14.5. Віды заняткаў па карціне

У дзіцячым садзе праводзяцца два віды заняткаў па карціне: а) разглядванне карцін з гутаркай пра іх; б) складанне дзецымі апавяданняў па матэрыяле карцін.

На першых дашкольнікі авалодваюць пераважна дзялагічным маўленнем: вучацца выслухоўваць пытанні педагога, адказваць на іх, пытаюцца; другія спрыяюць развіццю маналагічнага маўлення: дзеці набываюць навыкі складання аповеду, у якім усе часткі кантэкстна звязаны адзін з адным, лагічна і сінтаксічна аб'яднаныя.

Разглядванне карцін і малюнкаў

Задача выхавальніка – вучыць дзяцей успрымаць сэнс карціны, разглядаваць яе паслядоўна, вылучаць істотнае.

Структура заняткаў па разглядванні карцін і малюнкаў

I частка – *уступная (1–5 мин.)*: падрыхтаваць дзяцей да ўспрымання (гутарка, загадка). Заняткі можна пачынаць з кароткай уступнай гутаркі, якая падрыхтоўвае дзяцей да ўспрымання. Так, перад тым як разглядаваць карціну “Зімовыя забавы”, выхавальнік запытвае ў дзяцей: якая цяпер пара года? Якое надвор’е ўзімку? Чым займаюцца дзеці ўзімку? Як вы гуляеце ўзімку?

Можна звярнуцца да мінулага вопыту дзяцей. Напрыклад, дзеці адзін-два дні таму былі на экскурсіі, дзе знаёміліся з будаўніцтвам дома. Сёння ім прапануецца карціна пра будаўніцтва. Перш чым паказваць карціну, выхавальнік пытаецца ў дзяцей, куды яны хадзілі, што бачылі, з кім пазнаёміліся.

Заняткі можна пачынаць з загадкі, з чытання ўрыўка з верша, апавядання, якія дапамогуць зразумець змест карціны.

II частка – *асноўная (ад 10–20 мин. у залежнасці ад узросту дзяцей)*: пытанні да дзяцей. Заканчваецца гэтая частка ўзорным аповедам педагога, які раскрывае сутнасць карціны або чытаннем мастацкай літаратуры (апісанне). Для дзяцей 5–7 гадоў узорам можа быць апавяданне дзіцяці. Калі карціна першы раз у групе, то ўзорам можа быць апавед толькі педагога.

III частка – *вынік заняткаў*: сюрпрызныя моманты, слоўная гульня (рухомая), маляванне.

Вядучым прыёмам у рабоце з карцінай з’яўляюцца пытанні выхавальніка. Гэта перш за ўсё пытанні, якія дапамагаюць зразумець агульны змест карціны. (Пра што гэта карціна? Якая пара года адлюстравана на карціне?) Дзецям задаюцца пытанні канстатуючага характару (хто? што? дзе? калі?), прычыннага (чаму? для чаго? навошта?), пытанні, накіраваныя на апісанне прадметаў, дзеючых асоб (які? што робіць? на што падобныя?). Важную ролю адыгрываюць

пытанні, якія стымулююць слоўнікавую работу: якімі іншымі словамі можна пра гэта сказаць? Якія гэта хлопчыкі? Падбярэце такія словы, каб мы адразу зразумелі. Кошка вялікая, а кацяня...? Сабака разумны, а шчаня...?

Можна задаваць дзецям пытанні з элементамі спаборніцтва: хто больш прадметаў убачыць на карціне?

А.М. Бародзіч падкрэслівае, што мэта разглядвання карціны, мэта пытанняў, якія задаюцца, – высветліць асноўны змест карціны, а таму трэба актывізоўваць пэўную групу слоў, а не слоўнік увогуле, пытацца не пра ўсё, што ёсць на карціне, а пра асноўнае.

Напрыклад, разглядванне карціны “Вожыкі” з серыі “Дзікія жывёлы” П.С. Меншыкавай. Выхавальнік пытаецца: “Каго вы бачыце на карціне? Што робіць вожычыха? А што робяць маленькія вожыкі? Чым кормяцца вожыкі? Чым пакрыта цела вожыка? Значыць, вожык які? (Калючы.) Навошта вожыку патрэбны іголки? З чым можна параўнаць вожыка? Помніце, як пра яго гаворыцца ў загадцы: “Бяжыць клубок з іголкамі на кароткіх ножках”? Калі вожык асабліва падобны на клубок з іголкамі? Якім адным словам можна назваць вожыка, каб паказаць, што ў яго кароткія ножкі? (Каратканогі.) Які ж вожык? Давайце ўспомнім усе словы, якія мы пра яго гаварылі. (Калючы, маленькі, шэры, лясны звярок, каратканогі, падобны на клубок.). Такім чынам ажыццяўлялася замацаванне і актывізацыя слоў, якія абазначаюць якасці жывых істот (вожыкаў).

Складанне дзецьмі апавяданняў на матэрыяле карцін

Заняткі праводзяцца 1 раз у месяц.

Структура заняткаў.

1. *Гутарка на месце карціны* (3–4 хвіліны): вывучаецца змест карціны, дзецям прапануецца адказаць на некалькі пытанняў.

2. *Навучанне складання апавядання* – узор апавядання выхавальніка (7-8 сказаў, якія ахопліваюць увесь змест карціны. Выказванне павінна быць паслядоўным, выразным, вобразным адпавядаць літаратурным нормам.

3. *Аповяданні дзяцей на карціне, ацэнка апавяданняў*. Выхавальнік павінен спытаць 1-2 дзяцей, якія могуць добра апавядаць, затым дзяцей, якія горш апавядаюць і закончыць зноў дзецьмі, якія добра апавядаюць. Усяго спытаць ад 5 да 9 дзяцей. Абавязкова сачыць за ўвагай дзяцей, улічваць іх жаданне і разнастаіць прыёмы за кошт выкарыстання цацак.

Першыя самастойныя апавяданні дзяцей на карціне могуць складацца з 2-3 сказаў. Да сярэдзіны года апавяданні становяцца даўжэй (6-8 сказаў), набываюць паслядоўнасць, набліжаюцца да ўзору, а ў канцы года дзеці амаль даслоўна перадаюць узор апавядання выхавальніка.

Вельмі важныя ў актывізацыі слоўніка ***настольныя малюнкi***. Можна праводзіць такія віды заняткаў з прадметнымі малюнкамі: назвы прадметаў, іх частак, дзеянняў, якасцей, прыкмет, уласцівасцей; апісанне малюнкаў, супастаўленне і параўнанне іх, сістэматызацыя (групоўка і

класіфікацыя), падбор малюнкаў да тэмы, падбор малюнкаў да вершаў і апавяданняў. Усе гэтыя віды заняткаў, як правіла, праводзяцца ў выглядзе дыдактычных гульняў (“Падбярэ малюнак”, “Чым падобныя і чым адрозніваюцца” і інш.).

Важнае значэнне для развіцця маўлення дзяцей маюць іх **самастойныя творчыя малюнкi**. Сваім поўным цікавасці стаўленнем да малюнкаў дзяцей выхавальнік заахвочвае іх растлумачыць, што яны намалювалі. З гэтай жа мэтай можна выкарыстоўваць малюнкi таварышаў, змест якіх дастаткова зразумелы і даступны разуменню. Такія малюнкi могуць служыць матэрыялам для ўсіх тых відаў работ па карцінах, пра якія гаварылася вышэй.

Лекцыя 15. Дыдактычныя гульні

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

15.1. Дыдактычныя гульні і іх роля.

15.2. Віды дыдактычных гульняў.

15.3. Арганізацыя і правядзенне дыдактычных гульняў.

15.1. Дыдактычныя гульні і іх роля

Дыдактычная гульня ўяўляе сабою шматпланавую, складаную педагагічную з’яву. Яна выступае як гульнявы метады навучання дзяцей дашкольнага ўзросту, сродкам усебаковага выхавання асобы дзіцяці. Менавіта ў дыдактычнай гульні дзіця атрымлівае магчымасць удасканалівацца, узбагачаць, замацоўваць і актывізаваць сваю лексіку.

Дыдактычная гульня абапіраецца на веды, якімі дзеці ўжо валодаюць, важна, што часта дашкольнікі ў адной гульні могуць выкарыстоўваць веды, атрыманыя на занятках па розных прадметах, па розных раздзелах праграмы. Напрыклад, у гульні “Назаві тры прадметы” неабходна прыпомніць і назваць жывёл, сродкі перамяшчэння, агародніну, садавіну, мэблю, посуд.

Роля дыдактычных гульняў для дашкольнікаў:

- *Садзейнічаюць разумоваму развіццю*: знаёмяць дзяцей з прадметамі і з’явамі навакольнага свету (з назвамі прадметаў, з прафесіямі і г. д.).
- *Дыдактычныя гульні развіваюць маўленне дзяцей*: пашыраецца і актывізуецца слоўнікавы запас, фарміруецца правільнае вымаўленне гукаў, развіваецца звязнае маўленне, навыкі правільна выказваць свае думкі. Некаторыя гульні патрабуюць ад дзяцей актыўнага выкарыстання родавых, відавых паняццяў.
- *Дыдактычныя гульні развіваюць сенсорныя здольнасці дзяцей*. Працэсы адчування і ўспрымання ляжаць у аснове пазнання навакольнага свету дашкольнікамі. (Вучацца адрозніваць прадметы па колеру, форме, памерам, смаку і г. д.).

- У працэсе гульні развіццё мыслення і маўлення адбываецца ў непарыўнай сувязі. У гульні “Адгадай, што мы задумалі” неабходна валодаць уменнем ставіць пытанні, на якія дзеці адказваюць толькі двума словамі “так” ці “не”.

- У працэсе гульні ў дзяцей фарміруюцца маральныя якасці асобы, нормы паводзін: этычныя ўяўленні пра беражлівыя адносіны да прадметаў, цацак, пра правілы паводзін з аднагодкамі і дарослымі, пра станюўчыя і адмоўныя якасці асобы; засвойваюць культурна-гігіенічныя навыкі.

- Гульня фарміруе станюўчы эмацыянальны пад’ём, спрыяе добраму самаадчуванню.

- Гульні з дыдактычнымі цацкамі садзейнічаюць развіццю мелкай мускулатуры рук, а гэта ў сваю чаргу ўплывае на разумовае развіццё, на падрыхтоўку рукі да пісьма.

15.2. Віды дыдактычных гуляняў

Дыдактычныя гульні і практыкаванні – важны метад актывізацыі слоўніка дзяцей. Кожная гульня мае свой праграмны змест, які вызначаецца вучэбна праграмаю і які садзейнічае замацаванню ведаў аб навакольнай рэчаіснасці. У сувязі з гэтым ажыццяўляецца замацаванне і актывізацыя слоўніка дзяцей.

Усе дыдактычныя гульні падзяляюцца на гэкія групы:

- **дыдактычныя гульні з цацкамі і прадметамі;**
- **гульні з малюнкамі, настольна-друкаваныя** (паліграфічныя);
- **гульні слоўныя.**

Дыдактычныя гульні з цацкамі і прадметамі, а таксама з малюнкамі даступныя дзецям усіх узростаў груп. Настольна-друкаваныя гульні праводзяцца, пачынаючы з малодшай групы з невялікімі падгрупамі дзяцей (па 5-6 чалавек). Першы раз з імі гуляе педагог, каб растлумачыць ход гульні. Дзецям сярэдняга і старэйшага ўзросту выхавальнік толькі тлумачыць гульню, а дзеці гуляюць самастойна. Слоўныя гульні выкарыстоўваюцца галоўным чынам у старэйшай групе.

Па змесце дыдактычныя гульні на замацаванне ведаў аб наваколлі і адпаведнага слоўніка можна класіфікаваць наступным чынам:

Гульні на ўдакладненне і замацаванне назваў прадметаў. Гэта, напрыклад, гульні з лялькай, у якіх замацоўваюцца назвы адзення, бялізны, пасцельных рэчаў, посуду і інш. Гульні на замацаванне якасцей, уласцівасцей прадметаў і цацак. Да іх адносяцца гульні тыпу “Цудоўны мяшчак”, якія даюць магчымасць актывізаваць слоўнік дзяцей назвамі прадметаў, іх формы, матэрыялу, паверхні (гладкі, шурпаты, халодны і г. д.).

Дыдактычныя гульні прыродазнаўчага зместу, якія ствараюць спецыяльныя ўмовы для авалодання больш глыбокімі ведамі аб раслінным і жывёльным свеце, для развіцця маўлення і мыслення дзяцей. У такіх гульнях замацоўваюцца словы-назвы раслін, іх частак, жывёл, іх звычак, дзеянняў,

пораў года, змяненняў, якія адбываюцца ў прыродзе і г. д. (“З якой галінкі гэтыя дзеткі?”, “Калі гэта бывае?”).

Гульні на замацаванні ведаў дзяцей аб грамадскім жыцці. Напрыклад, “Падарожжа ў краіну дарожных знакаў”, дыдактычная задача якой – замацоўваць веды аб правілах дарожнага руху транспарту і пешаходаў; “У вёсцы” – замацоўваюцца веды аб жыцці вясцоўцаў.

Лагічныя гульні і практыкаванні. Гэтыя заняткі праводзяцца з прадметамі, малюнкамі або на словах. Яны маюць на мэце вучыць дзяцей абгульненню і класіфікацыі прадметаў.

15.3. Арганізацыя і правядзенне дыдактычных гульняў

З пункту гледжання некаторых аўтараў асноўная асаблівасць дыдактычных гульняў звязана з іх назваю: гэта гульні навучальныя. Яны спрыяюць развіццю пазнавальнай дзейнасці, інтэлектуальных аперацый, якія складаюць аснову працэсу навучання. Але дзіця ў гульні прыцягвае не навучальная задача, а магчымасць праявіць актыўнасць, выканаць гульнявое дзеянне, дасягнуць выніку, атрымаць перамогу. Аднак калі ўдзельнік гульні не валодае ведамі, разумовымі аперацыямі, якія вызначаны навучальнымі мэтамі, ён не будзе мець магчымасці паспяхова выканаць гульнявыя дзеянні.

Паводле З.М. Багуслаўскай і А.К. Бандарэнкі, арганізацыя педагогам дыдактычных гульняў ажыццяўляецца ў трох асноўных напрамках: падрыхтоўка, правядзенне гульні і яе аналіз.

1. Падрыхтоўка да правядзення дыдактычнай гульні ўключае ў сябе:

- выбар гульні ў адпаведнасці з мэтамі выхавання і навучання, паглыбленне і абагульненне ведаў, развіццё сэнсорных здольнасцей, актывізацыя псіхічных працэсаў (памяць, увага, мысленне, маўленне);
- устанаўленне адпаведнасці выбранай гульні праграмным патрабаванням выхавання і навучання дзяцей канкрэтнай ўзроставай групы;
- вызначэнне найбольш удалага часу для правядзення дыдактычнай гульні (у працэсе арганізаванага навучання на занятках або ў вольны ад заняткаў час ці пад час іншых рэжымных працэсаў);
- выбар месца для гульні, дзе дзеці могуць спакойна гуляць, не перашкаджаць адзін аднаму (такое месца, як правіла, групавы пакой або ўчастак);
- вызначэнне колькасці ўдзельнікаў гульні (уся група, невялікія падгрупы, індывідуальна);
- падрыхтоўка неабходнага дыдактычнага матэрыялу для выбранай гульні (цацкі, розныя прадметы, малюнкi, прыродны матэрыял);
- падрыхтоўка да гульні самага выхавальніка: ён павінен усвядоміць і асэнсаваць ход гульні, сваё месца ў працэсе гульні, метады кіраўніцтва працэсам;

• падрыхтоўка дзяцей да гульні: узбагачэнне іх ведамі, уяўленнямі пра прадметы і з’явы навакольнага асяроддзя, якія неабходны для вырашэння задачы гульні.

2. Правядзенне дыдактычных гульняў уключае:

• *знаёмства дзяцей са зместам гульні*, з дыдактычным матэрыялам, які будзе выкарыстаны ў гульні (паказ прадметаў, малюнкаў, кароткая размова, у працэсе якой удакладняюцца веды і ўяўленні дзяцей пра іх);

• *тлумачэнне ходу і правілаў гульні*; важна, што выхавальнік звяртае ўвагу на паводзіны дзяцей у адпаведнасці з правіламі гульні, на дакладнае выкананне правілаў (што правілы гульні забараняюць, што патрабуюць, што можна рабіць);

• *паказ гульнявых дзеянняў*, у працэсе якога выхавальнік вучыць дзяцей правільна выконваць дзеянні, паказваць, што інакш гульня не будзе мець выніку (напрыклад, гульня не мае сэнсу, калі насуперак правілам дзеці падглядаюць, калі трэба закрыць вочы);

• *вызначэнне ролі выхавальніка ў гульні*: яго ўзел у якасці ўдзельніка гульні, балельшчыка;

• *падвядзенне вынікаў гульні* – гэта адказны момант кіраўніцтва гульні, бо па выніках, якіх дзеці дасягнулі ў гульні, можна меркаваць пра яе эфектыўнасць, пра тое ці будзе цікавая гэтая гульня ў самастойнай гульнявой дзейнасці дзяцей.

3. Аналіз праведзенай гульні скіраваны на выяўленне прыёмаў яе падрыхтоўкі і правядзення: якія прыёмы гульні аказаліся найбольш эфектыўнымі ў дасягненні пастаўленай мэты, што перашкодзіла ажыццяўленню пастаўленай мэты і чаму. Гэта дапаможа ўдасканаліць як падрыхтоўку да гульні, так і сам працэс яе правядзення, дасць магчымасць пазбегнуць памылак у будучым. Акрамя таго аналіз гульні дазваляе выявіць індывідуальныя асаблівасці паводзінаў, характару дзяцей, а, значыць, правільна арганізаваць індывідуальную работу з імі.

Пры арганізацыі дыдактычных гульняў важна ўлічваць большыя магчымасці дзяцей у старэйшай групе ў параўнанні з дзецьмі малодшага ўзросту. У гэтым узроставым перыядзе дзецям уласціва цікаўнасць, назіральнасць, цікавасць да ўсяго новага, незвычайнага: дзецям хочацца самім адгадаць загадку, знайсці правільнае рашэнне задачы, выказаць уласнае меркаванне. З пашырэннем аб’ёму ведаў адбываюцца змены і ў характары разумовай дзейнасці. Па гэтай прычыне важна пры выбары гульні значную ўвагу ўдзяляць ступені цяжкасці правілаў гульні і дзеянняў у яе працэсе. Апошнія павінны быць такімі, каб праз іх ажыццяўленне дзеці выяўлялі разумовыя і валявыя намаганні.

Значнае месца ў дыдактычных гульнях займаюць матывы спаборніцтваў: дашкольнікі маюць магчымасць дзейнічаць самастойна як у выбары гульні, так і ў творчым вырашэнні яе задач.

Роля выхавальніка таксама мяняецца. Але нават і тут педагог дакладна, эмацыйна знаёміць дзяцей з яе зместам, правіламі і дзеяннямі, правярае, як удзельнікі гульні іх зразумелі, дарослы гуляе разам з дзецьмі, каб замацаваць ведаў, уменні і навукі. Потым ён прапаноўвае дзецям пагуляць самастойна і спачатку сочыць за дзеяннямі ўдзельнікаў гульні, выступае ў якасці арбітра ў спрэчных сітуацыях. Аднак не ўсе гульні патрабуюць такога актыўнага ўдзелу выхавальніка. Нярэдка яго ўдзел абмяжоўваецца тлумачэннем правілаў перад яе пачаткам. Найперш гэта датычыць настольна-друкаваных гульняў.

Такім чынам, кіраўніцтва дыдактычнымі гульнямі ў старэйшым дашкольным узросце патрабуе большай прадуманасці ў працэсе іх падрыхтоўкі і правядзення. Гэта датычыць узбагачэння дзяцей адпаведнымі ведамі, падбор адпаведнага дыдактычнага матэрыялу, а часам і падрыхтоўкі яго разам з выхаванцамі, арганізацыі абстаноўкі гульні, а таксама дакладнае вызначэнне сваёй ролі ў гульні.

Наогул жа дыдактычны матэрыял павінен адпавядаць высокім гігіенічным і эстэтычным патрабаванням: цацкі павінны быць яркімі, цікавымі, мець высокі ўзровень мастацкага афармлення. Такі дыдактычны матэрыял прыцягвае ўвагу дзяцей, выклікае жаданне гуляць.

Лекцыя 16. Загадкі ў слоўнікавай рабоце

Асноўныя лекцыйныя пытанні:

16.1. Загадкі і іх віды.

16.2. Педагагічнае значэнне загадкі.

16.3. Методыка работы над загадкамі.

16.4. Навучанне дашкольнікаў прыдуманню загадак.

16.1. Загадкі і іх віды

Асабліва каштоўнасць гэтых заняткаў заключаецца не толькі ў тым, што на іх ажыццяўляецца замацаванне ведаў аб асаблівасцях прадметаў і з'яў, а таксама адпаведнага слоўніка, але і ў тым, што загадкі дапамагаюць дзіцяці зразумець і авалодаць вобразнымі ладамі роднай мовы.

Загадка – гэта кароткае апісанне прадмета ці з'явы, часта ў паэтычнай форме, якое заключае ў сабе мудрагелістую задачу ў выглядзе прамога або ўскоснага пытання. Адгадаць загадку – значыць знайсці рашэнне задачы, адказаць на пытанне, г. зн. выканаць даволі складаную разумовую аперацыю.

Загадкі па сваёй будове падзяляюцца на тры віды:

1. Загадкі, у якіх пералічваюцца прыкметы прадмета або з'явы, але сам прадмет (з'ява) не называецца. Напрыклад, “За ўсіх птушак ён чарней, чысціць поле ад чарвей”. (Грак.) Каб адгадаць такую загадку, дзіця павінна

быць знаёмае з пералічанымі ў ёй прыкметамі, узнавіць па іх вобраз прадмета.

2. **Загадкі, пабудаваныя на адмоўным параўнанні прадмета з іншым прадметам.** Напрыклад, “Ляціць, а не птушка, вье, а не звер”. (Вецер.) Тут дзеці павінны супаставіць розныя, але ў той жа час чымсьці падобныя прадметы.

3. Самы распаўсюджаны тып загадак – гэта **загадкі метафарычныя**, у якіх апісанне прадмета вядзецца праз іншы прадмет. Гэта такія загадкі, як “Румыны Піліп да палкі прыліп”. (Яблык.); “У залаты клубочак схаваўся дубочак”. (Жолуд.) У гэтым выпадку дзіця павінна не толькі ведаць асаблівасці прадмета, але і ўмець параўноўваць прадметы, бачыць у іх агульнае. Адгаванне метафарычных загадак развівае як лагічнае, так і вобразнае мысленне дзяцей. Некаторыя загадкі змяшчаюць як дакладныя апісанні, так і “зашыфраваныя”. Напрыклад, “Не ўпрыгожванне, а срэбраны, не пастух, а статак авец пас”. (Мсяц.) Гэтыя загадкі адносяцца да найбольш складаных.

16.2. Педагагічнае значэнне загадкі

1. Адгаванне і прыдуманне загадак аказвае ўплыў на рознабаковае развіццё маўлення дзяцей.

2. Загадкі ўзбагачаюць слоўнік за кошт мнагазначнасці слоў, дапамагаюць убачыць другасныя значэнні слоў, фарміруюць уяўленні аб пераносным значэнні слова.

3. Загадкі развіваюць у дзіцяці, кемлівасць, знаходлівасць, хуткасць рэакцыі.

4. Разгаванне загадак развівае здольнасць да аналізу, абагульнення, фарміруе ўменне самастойна рабіць вывады, розумазаклучэнні.

5. Прадметнасць, канкрэтнасць загадкі, накіраванасць на дэталі робяць яе выдатным прыёмам дыдактычнага ўздзеяння на дзяцей.

6. Пашыраюць запас ведаў і ўяўленняў аб навакольным свеце.

16.3. Методыка работы над загадкамі

Загадкі павінны быць даступныя дзецям па змесце, г. зн. аб знаёмых прадметах і з’явах, характэрныя асаблівасці якіх дзецям добра вядомыя. Важна, каб дзеці не запаміналі адгадкі да загадак, а вучыліся бачыць за вобразным апісаннем рэальны прадмет і яго асаблівасці. Гэтаму дашкольнікаў неабходна спецыяльна вучыць.

Навучанне дзяцей адгаванню загадак патрабуе вялікага цяплення і падрыхтоўчай працы. Навучанне адгаванню загадкі пачынаецца не з іх адгавання, а з выхавання ўмення назіраць за жыццём, успрымаць прадметы і з’явы з розных бакоў, бачыць свет у разнастайных сувязях і залежнасці, у фарбах, гуках, руху і зменах.

Спецыфіка і паслядоўнасць аперацый, якія ажыццяўляюцца пры адгадванні загадак, раскрыты Ю.Г. Іларыёнавай. Яна раіць выконваць наступныя разумовыя дзеянні:

- вылучыць названыя ў загадцы прыкметы невядомага аб'екта, г. зн. зрабіць аналіз;
- супаставіць і аб'яднаць гэтыя прыкметы, каб выявіць магчымыя паміж імі сувязі, г. зн. зрабіць сінтэз;
- на аснове вызначаных прыкмет і сувязей зрабіць вывад (выснову), г. зн. адгадаць загадку.

Чым больш прыкмет будзе вылучана ў загадцы, тым лягчэй зрабіць сінтэз, устанавіць сувязь паміж гэтымі прыкметамі, тым прасцей зрабіць вывад, г. зн. адгадаць.

Выхавальніку таксама неабходна ведаць **асноўныя памылкі дзяцей пры адгадванні загадак:**

- Дзеці спяшаюцца з адказам, не даслухоўваюць да канца, не запамінаюць усіх падрабязнасцей. У малодшых дашкольнікаў часта прыцягвае ўвагу які-небудзь яркі аб'ект, ужо добра знаёмы і тады рвецца нітка ўвагі.
- Дзеці вылучаюць адразу некалькі другарадных аб'ектаў, але прапускаюць галоўныя прыкметы.
- Дзеці свядома прапускаюць адну з названых у загадцы прыкмет, замяняючы яе на сваю, як ім здаецца, больш правільную і як бы падладжваюцца пад адгадку, скажаючы яе.

Пры навучанні дзяцей адгадванню загадак трэба загадзя знаёміць іх з тымі прадметамі і з'явамі, з якімі будуць прапаноўвацца загадкі. Пры гэтым вельмі важна супастаўляць і параўноўваць прадметы, з'явы, карыстаючыся метафарычнымі сродкамі мовы і тым самым развіваць вобразнае мысленне дзяцей.

Для развіцця ў дзяцей навыкаў апісальнага маўлення Ю.Г. Іларыёнава прапануе праводзіць аналіз мовы загадкі. Пасля таго як дзеці адгадаюць загадку, можна запытаць у іх: “Ці падабаецца загадка? Што ў ёй асабліва спадабалася і запомнілася? Што ў ёй незразумела і цяжка? Якія словы і выразы здаюцца незразумелымі?” Таксама неабходна высветліць, як дзеці разумеюць той, ці іншы выраз, з чым параўноўваецца прадмет і г. д.

На занятках прымяняецца нагляднасць: дзецям паказваюцца тыя прадметы, аб якіх будуць загаданы загадкі. Напрыклад, на стале ў выхавальніка цацкі-жывёлы: кот, вожык, карова. Выхавальнік загадвае загадкі: “Паўзун паўзе, іголка вязе”, “Двума бадаецца, чатырма ходзіць, адным мух ловіць”, “Маленькія лапкі, на лапках драпкі, ціхенька ступае, мышак пужае”.

Калі дзецям прапаноўваюцца больш складаныя загадкі, загаданыя прадметы можна разглядаць не загадзя, а на гэтых жа занятках, вычляняючы толькі тыя прыкметы, якія адлюстраваны ў загадцы. Гэта, напрыклад, такія загадкі: “Ляжыць паленца, а ўнутры сэрца”. (Аловак.); “Гляну на яго – сябе ўбачу”. (Люстэрка.)

Важна, каб дзіця ўмела матываваць свой адказ-адгадку, вылучаючы ўсе названыя ў загадцы прыкметы прадмета. Калі дзіця вылучае не ўсе прыкметы, адгадка можа быць правільнай, але не даказанай з усёй паўнагой. Напрыклад, “Растае сняжок, ажыў лужок, дзень прыбывае, калі гэта бывае?” Дзеці адразу вылучылі істотную прыкмету “растае сняжок” і далі такое тлумачэнне: “Гэта бывае вясной, таму што снег растае”. Доказ гучыць недастаткова пераканаўча, таму што і ўзімку можа быць адліга, калі растае сняжок. Вывальнік звяртае ўвагу на астатнія прыкметы.

Каб выклікаць у дзяцей цікавасць да доказу, трэба пры адгаванні загадак ставіць перад імі канкрэтную мэту: не проста адгадаць загадку, але абавязкова даказаць, што адгадка правільная. Можна наладзіць гульні-спаборніцтва – хто дакладней дакажа? Хто цікавей дакажа?

Самай удалай формай заняткаў па адгаванні і разгаванні загадак з’яўляецца гульнівая, напрыклад гульні “Магазін”, у якой “пакупнік”, не называючы прадмет, які хоча купіць, апісвае яго, а “прадавец” адгадвае.

Прынцып адбору загадак для дашкольнікаў

Важным патрабаваннем, з’яўляецца іх даступнасць. Адбіраюцца загадкі аб тых прадметах і з’явах, якія па сілам дзецям для назіранняў і разумення, абуджаюць у іх цікавасць да навакольнай рэчаіснасці, жаданне ўважліва ўглядацца ў яе, пашыраюць круггляд, паглыбляюць уяўленні аб жыцці.

Загадкі размяркоўваюцца па ўзроўнях складанасці. На кожным узроставым этапе варта ўводзіць розныя віды загадак у адпаведнасці з узроставымі асаблівасцямі дзяцей.

Прыёмы работы над загадкамі.

Для актывізацыі слоўніка шырока выкарыстоўваюцца розныя прыёмы працы над загадкамі:

- адгаванне гатовых загадак і тлумачэнне адгадкі;
- прыдуманне загадак аб прадметах, якія адрозніваюцца па знешнім выглядзе;
- адгаванне загадак-прысказак. Адгадкай для іх з’яўляецца апошняе слова ў чатырохрадкоўі, наўмысна недамоўленае. Гэта не толькі развівае слоўнік, але і выпрацоўвае ў дзяцей пачуццё рыфмы.
- адгаванне загадак-небыліц, загадак-перавёртышаў і інш.

16.4. Навучанне дашкольнікаў прыдуманню загадак

У працэсе складання загадак развіваюцца ўсе разумовыя аперацыі дзіцяці, ён атрымлівае радасць ад маўленчай творчасці. На першых парах гэтыя заняткі цесна звязаны з заняткамі па апісанні прадметаў. Дзіця апісвае прадмет, не называючы яго, а дзеці адгадваюць, пра які прадмет ідзе размова. Спачатку дзецяц патрабуецца нагляднасць, паступова яна здымаецца.

Напрыклад, вывучыўшы тэму “Дзікія жывёлы”, калі дзеці засвоілі асаблівасці знешняга выгляду жывёл, іх звычкі, асяроддзе пражывання і інш., можна прапанаваць ім скласці апісальныя загадкі пра дзікіх жывёл, выкарыстоўваючы алгарытм:

Аб’ект *Дзеянне* *Вынік*

У моры жыве, носіць домік на сабе (Чарапах).

Агульныя патрабаванні да арганізацыі работы па складанню загадак

1. Працу па навучанні складанню загадак варта пачынаць у старэйшым дашкольным узросце.

2. Прадметы ці з’явы, пра на якія складаюцца загадкі, павінны быць добра вядомыя дзецям.

3. Заняткі можна праводзіць калектыўна і падгрупамі.

4. Каб стварыць цікавасць да гэтай працы, складзення загадкі неабходна выкарыстоўваць адразу пасля іх прыдумвання:

- загадаць дзецям іншай групы,
- запісаць на стэндзе для бацькоў,
- выдаць асобнай “кнігай творчасці”, праілюстраваўшы самімі дзецьмі.

Вынікам гэтай працы можна лічыць жаданне складаць загадкі самастойна ў свабоднай дзейнасці.

Роля загадак вялікая. Яны аказваюць вялікі ўплыў на развіццё маўлення дзяцей, на ўзбагачэнне слоўнікавага запasu, на развіццё ўяўлення і мыслення дзяцей, на ўзбагачэнне іх уяўленняў аб навакольным свеце, на выхаванне эстэтычных пачуццяў, на развіццё здзяцяц ў цэлым.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Алексеева, М.М. Методика развития речи и обучение родному языку дошкольников : учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – 3-е изд., стереотип. – М. : Изд. центр “Академия”, 2000. – 400 с.

2. Бородич, А.М. Методика развития речи детей / А.М. Бородич. – М., 1981.

3. Гербова, В.В. Занятия по развитию речи в старшей группе детского сада / В.В. Гербова. – М., 1983.

4. Гербова, В.В. Занятия по развитию речи во второй младшей группе детского сада / В.В. Гербова. – М., 1989.

5. Гербова, В.В. Занятия по развитию речи в первой младшей группе детского сада / В.В. Гербова. – М., 1986.

6. Дубініна, Д.М. Мастацка-маўленчае развіццё дашкольнікаў: дапаможнік для педагогаў, якія забяспечваюць атрыманне дашкольнай адукацыі / Д.М. Дубініна, Н.С. Старжынская ; пад рэд. Н.С. Старжынскай. – Мінск : Зорны верасень, 2007. – 88 с.

7. Дубініна, Д.М. Мастацка-маўленчая дзейнасць у дзіцячым садзе / Д.М. Дубініна, Н.С. Старжынская. – Мінск, 2001.

8. Колас, Я. Методыка роднай мовы : збор твораў : у 14 т. / Якуб Колас. Мінск, 1976. – Т. 12.

9. Придумай слово. Речевые игры и упражнения для дошкольников / под ред. О.С. Ушаковой. – М., 2001.

10. Развитие речи детей дошкольного возраста : пособие для воспитателей детского сада / под ред. Ф.А. Сохина. – М. : Просвещение, 1984. – 223 с.

11. Развитие речи и творчества дошкольников: игры, упражнения, конспекты занятий / под ред. О.С. Ушаковой. – М., 2001.

12. Соловьёва, О.И. Методика развития речи и обучения родному языку в детском саду / О.И. Соловьёва. – М. : Просвещение, 1966. – 176 с.

13. Старжынская, Н.С. Займальны матэрыял па навучанню грамаце / Н.С. Старжынская. – Мінск, 1989.

14. Старжынская, Н.С. Развіццё маўлення дашкольнікаў / Н.С. Старжынская. – Мінск, 1993.

15. Старжынская, Н.С. Сябруем і гуляем разам / Н.С. Старжынская. – Мінск, 1994.

16. Старжынская, Н.С. Тэорыя і методыка развіцця беларускага маўлення дашкольнікаў : вучэбны дапаможнік / Н.С. Старжынская. – Мн. : Тэхналогія, 2000. – 223 с.

17. Старжинская, Н.С. Методыка развіцця роднай мовы : вучэбны дапаможнік / Н.С. Старжинская, Д.М. Дубініна. – 2-е выд., выпраўленае. – Мінск : Вышэйшая школа, 2008. – 301 с.

18. Старжинская, Н.С. Беларуская мова ў дзіцячым садзе / Н.С. Старжинская. – Мн. : Народная асвета, 1995. – 159 с.

19. Старжинская, Н.С. Обучение грамоте в детском саду / Н.С. Старжинская. – Минск, 2008.

20. Тихеева, Е.И. Развитие речи детей / Е.И. Тихеева. – М., 1981.

21. Ушакова, О.С. Методика развития речи детей дошкольного возраста / О.С. Ушакова, Е.М. Струнина. – М., 2003.

22. Цейтлин, С.М. Язык и ребёнок: лингвистика детской речи / С.М. Цейтлин. – М., 2000.

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	3
УВОДЗІНЫ.....	4
Раздзел 1. РОДНАЯ МОВА Ў СІСТЭМЕ ДАШКОЛЬНАГА Выхавання	6
Лекцыя 1. Паняцце маўлення. Функцыі маўлення	6
Лекцыя 2. Задачы, змест і формы работы па развіцці маўлення дзяцей	7
Лекцыя 3. Метады і прыёмы развіцця маўлення	10
Лекцыя 4. Псіхалага-педагагічныя асновы навучання дашкольнікаў беларускай мове як другой	12
Раздзел 2. МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦА МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ РАННЯГА ЎЗРОСТУ	18
Лекцыя 5. Станаўленне маўлення на першым годзе жыцця	18
Лекцыя 6. Методыка развіцця маўлення дзяцей першага года жыцця	20
Лекцыя 7. Асаблівасці развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця	23
Лекцыя 8. Методыка развіцця маўлення дзяцей другога года жыцця	25
Лекцыя 9. Асаблівасці развіцця маўлення дзяцей трэцяга года жыцця	28
Раздзел 3. МЕТОДЫКА СЛОЎНІКАВАЙ РАБОТЫ	31
Лекцыя 10. Задачы слоўнікавай работы	31
Лекцыя 11. Метады і прыёмы слоўнікавай работы	34
Лекцыя 12. Экскурсіі і назіранні	36
Лекцыя 13. Заняткі па разглядванні прадметаў	40
Лекцыя 14. Выкарыстанне карцін і малюнкаў у слоўнікавай рабоце	45
Лекцыя 15. Дыдактычныя гульні	50
Лекцыя 16. Загадкі ў слоўнікавай рабоце	54

Вучэбнае выданне

**МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦЯ
МОВЫ**

Матэрыялы лекцый

**У трох частках
Частка 1**

**Аўтар-складальнік
Грышчанкова Алена Віктараўна**

Тэхнічны рэдактар *А. Л. Пазнякоў*
Камп'ютарная вёрстка *А. Л. Пазнякоў*
Карэктар *І. І. Талкачова*

Падпісана да друку 14.10.2020 г.
Фармат 60x84/₁₆. Гарнітура TimesNewRoman.
Ум.-друк. арк. 3,72. Ул.-выд. арк. 3,3. Тыраж 39 экз. Заказ № 331.

Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова»,
212022, Магілёў, вул. Касманаўтаў, 1.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы і распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/131 ад 03.01.2014 г.

Надрукавана ў адрэсе аператыўнай паліграфіі
МДУ імя А. А. Куляшова. 212022, Магілёў, вул. Касманаўтаў, 1.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

ISBN 978-985-568-697-3

9 789855 686973